Кр

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 290 (11488) | 1980 чылдың декабрь 17, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

1980 чылдың декабрь 16-да СЭКП Тыва обкомунуң ээлчеглиг пленуму болуп эрткен. Партияның Тыва область организациязының XVIII конференциязынга кылыры-биле СЭКП обкомунуң бюрозунуң киирген «СЭКП обкомунуң отчёдун болгаш партияның область организациязының ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткелди пленум чүүлдүг деп көрген.

Партияның XVIII Тыва область конференциязының моон мурнунда бадылааны хүн чурумунга өскерилгелерни пленум киирген.

СЭКП ТК-да, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

«Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин планнаарын база экономиктиг идиг бээрин экижидер дугайында» СЭКП ТК биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктаал хүлээп алган.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның июль (1978 чыл) болгаш ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин барымдаалааш, СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели көдээ ажыл-агыйны хөгжүдерин планнаарын болгаш экономиктиг идиг бээрин улам ыңай сайзырангайжыдар талазы-биле көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдединче база колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын быжыглаарынче угланган хемчеглер системазын боттандырарын эргежок чугула кылдыр санап тур.

1. Көдээ ажыл-агыйга планнаашкын ажылының деңнелин бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында. Көдээ ажыл-агыйны эргелеп башкарарының деңнелдеринге планнаашкын ажылын экижидериниң эң чугула угланыышкыннары дараазында чүүлдер болурун доктаалда демдеглээн:

эртем-техниктиг депшилгениң дүргедедиринге болгаш хөгжүдериниң интенсивтиг факторларының ролюн күштелдиреринге үндезилээш, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидери;

продукцияны бүдүрериниң болгаш күрүнениң садып алыр хемчээлдериниң бар болгаш тускайлаттынган материал-техниктиг болгаш саң-хөө курлавырлары-биле, кол бүдүрүлге фондулары-биле болгаш капитал салыышкыннарының хемчээлдери-биле балансылыг дүүшкен турарын көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң беш чыл болгаш чыл планнарынга хандырары;

көдээ ажыл-агыйны быжыг туруштуг, пропорциялыг болгаш балансылаттынган кылдыр хөгжүдеринге эргежок чугула материалдыг болгаш саң-хөө курлавырларын мөөңнеп тургузары;

бүдүрүлге черлериниң ажыл-агыйны чорударда тускайлаң чоруун улам-на хөгжүдери-биле көдээ ажыл-агыйның төп-чүткен удуртулгазы-биле шын холбаштырары, ажыл-агыйларга бичии-ле херек дээш солчуушкунну болдурбазы болгаш оларның инициативазын калбартыры, продукция бүдүрерин көвүдедирп дээш удуртукчуларның, специалистерниң, колхозчуларның болгаш ажылчыннарның харыысалгазын бедидери, күш-ажылдың алыс түңнелдеринге оларның сонуургалдыын улгаттырары болур.

ССРЭ-ниң Күрпланы, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери болгаш ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын ажылдап кылырының үезинде беш чыл иштинде (чылдар аайы-биле хуваавышаан) көдээ ажыл-агый продукциязын садып алырының чаңгыс аай күрүне планнарының тургустунарын хандырар ужурлуг. Ооң-биле кады ол үеде черни, бүдүрүлге фондуларын, материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларны ажыглаарын экижидеринче, республикаларны, крайларны, областарны болгаш районнарны, колхоз болгаш совхоз бүрүзүн деңдескизи-биле көөрүнче, ажыл-агыйларның бүдүрүлге угланыышкыннарын, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бойдус болгаш экономиктиг факторларын улам долузу-биле учётка алырынче онза кичээнгей салыр ужурлуг.

Бар турар бүдүрүлге фондуларын болгаш тускайлаан материал-техниктиг болгаш саң-хөө курлавырлары-биле күрүнеге көдээ ажыл-агый продукциязын садар талазы-биле даалгаларны балансылыг болдурарын хандырар сорулга-биле эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары колхозтарга, совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге болгаш каттыжыышкыннарынга тус-тузунда беш чыл (чылдар аайы-биле хуваавышаан) база чыл планнарынга көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң дараазында көргүзүглерин оларга хандырар:

ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планнарынга көрдүнген күрүнеге көдээ ажыл-агый продукциязын натура боду-биле садарының чаңгыс аай планы, а ооң аңгыда тускайжыттынган ажыл-агыйларга оларның бүдүрүп үндүрер кылдыр тускайжыттынып турары продукциязының хевирлерин (уксаалыг аныяк мал, сорттуг үрезиннер, тарыыр материал болгаш продукцияның өске-даа хевирлери) садарының хемчээли;

тракторларны, автомобильдерни, трактор прицептерин, тараа дүжүдүн ажаар комбайннарны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа кол машиналарын чорудуп бээриниң хемчээлин, а ол ышкаш куш фабрикаларынга болгаш уксаажылга ажыл-агыйларынга хереглээр комбикормнарны чорудуп бээриниң хемчээлин, тудуг-монтаж ажылдарын ажыл-агый аргазы-биле күүсединге болгаш септелге-ажыглал херегледдеринге тудуг материалдарын, а ол ышкаш нефть продуктуларын база планнарны күүседиринге эргежок чугула материал-техниктиг өске-даа чүүлдерни чорудуп бээриниң хемчээлин чыл планнарынга оон ыңай база доктаадыр;

эртем-техниктиг чедиишкиннерни шиңгээдип нептередир талазы-биле эргежок чугула материал-техниктиг курлавырлар-биле хандыртынган даалгаларны;

совхозтар болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери база каттыжыышкыннары — ажыл төлевириниң фондузун (нормативин), а ол ышкаш орулга планын, күрүне бюджединге төлелгелерни болгаш күрүне бюджединден акшаландырыышкыннары;

совхозтар болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери база каттыжыышкыннары — кол фондуларны, эң чугула бүдүрүлге күчүлериниң болгаш бүдүрүлгениң эвес ужур-дузалыг объектилериниң ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының номенклатуразы ёзугаар ажыглалга кииририн, ооң иштинде бүдүрүлге күчүлериниң бар бүдүрүлгелерни техниктиг эде дерииринин база чаартырының күсели-биле өстүрерин, күрүнениң капитал салыышкыннарының, тудуг-монтаж болгаш көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге херээлиг ажылдарның бүгү комплекизиниң талазы-биле лимиттерни, ооң иштинде бар бүдүрүлгелерни техниктиг эде дерииринин болгаш чаартырының чарыгдалдарын;

совхозтарны ышкаш экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарынга санаашкыннар-биле көрдүнгеп болгаш материал-техниктиг курлавырлар-биле хандыртынган ол-ла көргүзүглерни колхозтар дыңнадыр.

Капитал салыышкыннар планнарын, кереэлиг ажылдар лимиттерин, материал-техниктиг хандырылга планнарын болгаш саң-экономика көргүзүглерин көдээ ажыл-агый продукциязын күрүнеге садарының планнары-биле ажыл-агыйларга кады чедирип турарын доктааткан.

ССРЭ-ниң хамаарышкан министерстволарынга, ведомстволарынга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге беш чыл болгаш чыл планнарының составынга бар бүдүрүлге күчүлериниң болгаш кол фондуларны ажыглааның балансыларын, ажылдап турар бүдүрүлгелерни чаарты дерииринин болгаш техниктиг эде чепсеглээриниң планнарын, төлевилеттинген хемчеглерни боттандырарынга акша-хөреңгилер хереглединиң саналгазын ажылдап кылырын болгаш кииририн, ол сорулга-биле колхозтарга, совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге бирги ээлчегде бээр эргежок чугула капитал салыышкыннарны, материал-техниктиг чепсектерни, тудуг-монтаж болгаш кереэлиг кылыр ажылдарны планнарга көөрүн даасkan.

ССРЭ-ниң, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның көдээ ажыл-агыйын хөгжүдериниң, министерстволарның, ведомстволарның, крайларның, областарның, районнарның, колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң планнарынга көдээниң социал хөгжүлдезиниң тускай бөлүктерин ажылдап кылырын чогумчалыг кылдыр санавышаан, ол бөлүктерге күш-ажылдың байдалдарын экижидер, ажылдакчыларның квалификациязын болгаш профессионал мергежилдерин, оларның ниити эртем-билиин болгаш культура деңнелин бедидер, чурттаалга болгаш культура-амыдырал байдалдарын экижидер талазы-биле хемчеглерни болгаш бүдүрүлгениң база капитал тудугнуң ажыктыын бедидериниң онаалдаларынга дүүштүр өске-даа хемчеглерни боттандырарын көөр.

Күрүне планнарында көрдүнмээн онаалдаларны колхозтарга, совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге сыгаарының бар чамдык ындыг практиказын доктаалда шын эвес деп көрген.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарының доктааттынган планнарын ыяап-ла күүседирин хандырарының болгаш иштики херегледдерни хандырарының эргежок чугулазын барымдаалааш, тус черниң байдалдарын, мурнакчы дуржулганы болгаш эртем-шинчилел албан черлериниң сүмелерин өөренип көрбүшаан, специалистерни, колхозчуларны болгаш ажылчыннарны, а ол ышкаш хөй-ниити организацияларын киириштирбишаан, ажыл-агыйларга кылдыннар беш чылдар болгаш тус-тус чылдар-даа планнарынга көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң хемчээлин, тарылга шөлдериниң хемчээлин болгаш тургузуун, малдың баш санын, культураларның дүжүдүн болгаш малдың продуктулуун, бүдүрүлгениң технологиязын болгаш организастаашкынын, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң өске-даа көргүзүглерин тодарадыр.

Бүдүрүлгени планнаарынга, материал-техниктиг хандырылгага болгаш капитал тудугга нормаларны база нормативтерни ажылдап кылырын күштелдирерин болгаш чогуур үелеринде эде көөрүн, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң планнаарының бүгү деңнелдеринге нормативтерни улам калбаа-биле ажыглаарын ССРЭ-ниң чогуур министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге даасkan.

Үрезин ажыл-агыйының болгаш уксаажыдылга херээниң талазы-биле чаңгыс аай технологтуг политиканы боттандырып чорудары-биле сорттуг үрезиннерни, тарыыр материалдарны, эм-тан үнүштерни, уксаалыг малды, куш чүүргазын болгаш куштарны бүдүрүп, хуваарының планнарын эвилелдешкен республикаларның көдээ ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын ажылдап кылырының хуусаазының мурнунда хуусааларда ажылдап кылгаш, эвилел чагыргалыг тускайжыттынган ажыл-агыйлар аайы-биле бадылаарын ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунга болгаш Медицина үлетпүрүнүң министерствозунга сүмелээн.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, крайкүүскомнар, облкүүскомнар болгаш райкүүскомнар көдээ ажыл-агый продукциязын күрүнеге садарының планнарын уксаалыг, үрезин ажылдыг болгаш эвилел чагыргазының специализастаан өске-даа ажыл-агыйларынга доктаадып турарының үезинде сорттуг үрезиннерни, тарып олуртур материалдарны, эм үнүштерни, уксаалыг малды, чүүргаларны болгаш куштарны бүдүрериниң оларга бадылаттынган планнарын ол ажыл-агыйларның күүседирин бирги ээлчегде хандырарының эргежок чугулазын барымдаалаар хүлээлгелиг.

Көдээ ажыл-агый продукциязын садып алырын боттандырып турар министерстволар, ведомстволар, бүдүрүлгелер болгаш организациялар ажыл-агыйларның дужааганы бүгү продукцияны садып алырын организастаары болгаш үзүктел чок хүлээп алырын хандырары дээш харыысалгалыг болур. Стандарт чок катногааларны болгаш дүрген баксыраачал өске-даа продукцияны керээ контрактацияларында көрдүнген хемчээлдерден ажыр, дугуржуп алганы негелделер болгаш өртектер ёзугаар хүлээп алырын белеткел бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга чөпшээрээн.

Көдээ ажыл-агый продукциязын шуут ажыл-агыйларга барып хүлээп алырынче, ону белеткелчилерниң болгаш ниити ажыглалдың специализастаан транспорту-биле сөөртүрүнче шилчиирин дүргедедир сорулга-биле 1981 чылдан эгелээш продукцияны шуут ажыл-агыйларга барып хүлээп алыр болгаш дужаар талазы-биле онаалдаларны белеткел организацияларынга, колхозтарга, совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге база каттыжыышкыннарынга доктаадырын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге чөпшээрээн.

ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый продукциязын садып алырын боттандырып турар министерстволары болгаш ведомстволары ол продукцияны шуут ажыл-агыйларга барып хүлээп алыры-биле ону садып алырының хемчээлин боттарының планнарынга көөр апаар.

Көдээ ажыл-агый продукциязын садып алырын боттандырып турар министерстволарга болгаш ведомстволарга 1981 чылдан эгелээш көдээ ажыл-агый продукциязын шуут ажыл-агыйларга барып хүлээп алырынга эргежок чугула специализастаан автомобильдерни, ол ышкаш оларны төлеп бээринге, гаражтарны болгаш септелге баазазын тударынга, саваларны болгаш чүдүрер-дүжүрер техниканы садып алырынга ажыглаар капитал салыышкыннарны тускайлап бээрин көөрүн ССРЭ-ниң Күрпланынга болгаш ССРЭ-ниң Күрхандырылгазынга даасkan.

Көдээ ажыл-агый продукциязын садып алырын хүлээндирген белеткел, садыг болгаш өске-даа бүдүрүлгелер база организациялар 1981 чылдан эгелээш колхозтарның, совхозтарның болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң база каттыжыышкыннарының транспортун ажыглаан үеде сөөртүрүнүң болгаш дужаарының талазы-биле үндүрген чарыгдалды продукция чедирген транспорттуң хевиринге көрдүнген нормалар база тарифтер ёзугаар ук ажыл-агыйларга төлеп бээрин доктааткан.

Колхозтарда, совхозтарда болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде база каттыжыышкыннарында бар болуп турар склад оран-савазын бүрүн-биле ажыглаар, картофельди, ногааларны, кат-чимисти кадагалаарын экижидер база дорт харылзаалар-биле садыг бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга чедирерин хандырар сорулга-биле ажыл-агыйларда кадагалаттынып чыдар продукцияны ону херек кырында сайгарар чылында ук ажыл-агыйларның күрүнеге садар планын күүсеткенинге киириштир санаары чогумчалыг деп көрген.

2. Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдединге экономиктиг идиг бээрин болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын бедидерин сайзырангайжыдар дугайында. Күрүнениң садып алыышкыннарының чаңгыс аай планнарын тургусканы-биле холбаштыр болгаш колхозтарның, совхозтарның база өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң болгаш каттыжыышкыннарының күрүнеге садып турар көдээ ажыл-агый продукциязының единицазы дээш күрүне төлелгелериниң тургустунуп келген ортумак деңнелин хевээр арттырар сорулга-биле 1981 чылдың январьдан эгелээш, продукцияны пландан артыкка сатканы дээш азы ону оон мурнунда чылдарда чедип алдынган деңнелден ажыр сатканы дээш төлеп бээр немелделерниң түңүн көдээ ажыл-агый продукциязын садып алырының өртектеринге киириштирерин доктаалда баш удур көрген. Тараа культураларының, соя, машина болгаш хол-биле ажаап алган чиг-эт хөвениниң сорттар аайы-биле, ферментилеттинмээн таакпы чиг-эдиниң, долгунец-хендириниң, ортаакы орустуң болгаш мурнуу чүктүң хендириниң база удулар (үстүг) мактың садып алыр өртектерин 1981 чылдан эгелээш, үстүнде айытканын барымдаалап доктаадып тургускан.

Колхозтарның, совхозтарның, көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң болгаш чоннуң күрүнеге садар көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларынга садарының өртээн тускайлаан түңнерниң хемчээлдеринге дүүштүр доктааткаш, ССРЭ-ниң өртектер талазы-биле күрүне комитеди-биле дугуржуп, бадылаарын болгаш көдээ ажыл-агыйның бедик шынарлыг продукциязын бүдүрерин немештир өстүрерин идиг кылыры баш удур көөрүн эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге даасkan.

Өгү беш чылда чедип алдынган ортумак деңнелден ажыр күрүнеге саткан тараа, тарымал тоорук, чигир свёклазы, чиг хөвең, соя, лён болгаш кендырь продукциязы (саваң, треста, волокно), картофель, шай бүрүзү, таакпы, хмель, горчица, эфирлиг үс культуралары, мак, мал болгаш куш, сүт, дук, чуурга, каракуль болгаш мыйыс дээш 1981-1985 чылдарда колхозтарга, совхозтарга, көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге болгаш каттыжыышкыннарынга 50 хуу хемчээлдиг немелде төлевир кылырын доктааткан.

Айыттынган немелде төлевирни колхозтарга, совхозтарга, көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге болгаш каттыжыышкыннарынга төлеп бээриниң чурумунуң дугайында инструкцияны өске-даа сонуургалдыг министерстволар болгаш ведомстволар киржилгези-биле ажылдап кылгаш, ССРЭ-ниң Сан министерствозу-биле дугурушкаш, бадылаарын ССРЭ-ниң Газ үлетпүрүнүң министерствозунга, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга болгаш ССРЭ-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитединге даасkan.

Белеткел организацияларынга хүлээп алдынмаан ногааларны, кат-чимистерни, виноградты болгаш дүрген үрелинчел өске-даа продукцияны, а ол ышкаш картофельди болгаш куш ээлиин сайгарарының талазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1967 чылдың апрель 13-теги № 319 доктаалында айыткан чурум болгаш негелделер колхозтарга болгаш көдээде ажыл-агый аразының бүдүрүлгелеринге (организацияларынга) күштүг болур.

Продукция бүдүрерин көвүдединге болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринге совхозтарның база күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының сонуургалдыын күштелдирер сорулга-биле совхозтарда болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде үнүш ажылында ажылдап турар ажылчыннарның күш-ажылының төлевирин кылганы барымдаалаар шаңнал системазы-биле мынчаар чорударын доктааткан:

бригадага, отрядка, звенога күүсеткен көдээ ажыл-агый ажылдарының хемчээли дээш — тарифтиг ставкаларны база кылган ажыл нормазын барымдаалап тодарадыр, кылганының барымдаалаар расценкалар-биле;

алган продукциязы дээш — продукцияның единицазы дээш расценканы ажыл төлевириниң тарифтиг фондузунуң 50 хуузун барымдаалап доктаадыр культуралардан аңгызын ажыл төлевириниң тарифтиг фондузунуң 25 хуузун барымдаалап доктааткан продукция единицазы (натура азы бот-өртээ) дээш расценкалар-биле. Бригада, отряд, звено продукция бүдүрериниң доктааттынган чыл планын 80 хуудан эвээш эвес, а ол-шыгы чедиишпес ийикпе, азы хөлүн эртип турар зоналарга (хамаарышкан эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң чөпшээрээни-биле) — продукция бүдүрериниң планын 50 хуудан эвээш эвес күүсеткен турда, ажылчыннарга күш-ажыл төлевирин айыткан чурум ёзугаар төлеп бээр.

Совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүнүң база ниитизи-биле бодунда быжыглаан малының болгаш кужунуң продуктулуунуң бедик көргүзүглерин чедип алган, чер база мал ажылында ажылдап турар ажылчыннарга немелде төлевирлериниң хемчээлин үстүнде турар организацияның чөпшээрели-биле болгаш хамаарышкан профэвилел комитеди-биле дугурушканы ёзугаар, тарифтиг фондунуң 25 хуузундан 50 хуузу чедир улгаттырып болур.

Чедип алганы дээш ажыл төлевириниң тариф фондузунуң айыттынган көвүдедиишкинин кылыр көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүнүң, малдың база куштуң продуктулуунуң көргүзүглериниң болгаш шалың улгаттырыышкынының тодаргай хемчээлдерин доктаадырын ССРЭ-ниң хамаарышкан министерстволарынга даандырган.

Шаңнаарының күштүг болуп турар корум-чурумунуң орнунга ажыл-агыйда ажылдап кылган көргүзүглер-биле үстүнде турар органның чөпшээрели-биле база хамаарышкан профэвилел комитеди-биле дугурушканы ёзугаар, бүдүрүлгениң тодаргай байдалдарын барымдаалап тургаш ажылчыннарны шаңнаарын киирер эргени совхозтарның база күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң удуртукчуларынга тывыскан. Ол үеде ажылчыннарны шаңнаары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге идиг бээринче, бот-үнени азы дорт чарыгдалдарны кудуладырынче, мурнундагы чылдарга деңнээрге, продукция бүдүрерин өстүреринче, бедик шынарлыг мал чемнерин бүдүрерин көвүдединче, көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн болгаш малдарның база куштарның продуктулуун бедидеринче, продукцияның шынарын экижидеринче, малдың болгаш куштуң баш санын камгалап алырын хандырарынче, тракторга, комбайнга болгаш өске-даа машиналарга бедик ажылдап кылыышкынны чедип алырынче, техниканың кадагалалын хандырарынче, суггарылга суун камналгалыг чарыгдаарынче болгаш ажылдың өске-даа көргүзүглерин экижидеринче угланган турар ужурлуг.

Бригаданың бүгү коллективиниң ажылының түңнелдерин ёзугаар доктааткан шаңналдарның болгаш ажыл төлевириниң хемчээлдеринге дүүштүр бригаданың кежигүн бүрүзүнге шаңналдарның база ажыл төлевириниң хемчээлдерин ажылдың ниити түңнелдеринге оон киирген боттуг салыышкынны барымдаалап тодаргайлаар, профессионалдыг мергежил болгаш профессияларны дакпырлааны дээш немелделерни болгаш чедир төлевирлерни бригада кежигүннеринге тывсыр кылдыр киирер, бригаданың иштинге социалистиг чарыштың тиилекчилерин болгаш оларны шаңнаарының хемчээлдерин тодаргайлаар, ажыл-агыйның иштинге социалистиг чарыштың түңнелдери ёзугаар материалдыг болгаш моральдыг шаңналдарга бригада кежигүннериниң иштинден кандидаттарны депшидип киирер эргени бүдүрүлге бригадаларының коллективтеринге (чөвүлелдеринге) тывыскан.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин дүргедединге совхозтарның, күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң болгаш каттыжыышкыннарының күш-ажылчы коллективтериниң сонуургалын бедидеринге болгаш кадрларның үнер-кирер чоруун кызырар сорулга-биле ажыл төлевириниң доктааттынган нормативинге азы планнаттынган фондузунга удур алдынган ажыл төлевириниң фондузунуң камналгазының күсели-биле тариф төлевирлеринге болгаш шалыңга немелделерни кылыр эргени совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге база каттыжыышкыннарынга тывысkan:

профессияларны дакпырлааны болгаш ажылдарның доктааттынган хемчээлин эвээш санныг ажылдакчылар-биле күүсеткени дээш ажылчыннарга — төлевириниң (шалыңның) 50 хуу хемчээлин;

онзагай харыысалгалыг ажылдарда септелге мастерскаяларының мергежилдиг ажылчыннарынга бедик мергежил дээш — чадалар аайы-биле (бүдүрүлгеге ажылдаазының үзүктелиишкин чок стажын барымдаалавышаан) разрядтар аразының ылгалдының хемчээлдеринге дүүштүр разрядының тариф төлевириниң 4,8 болгаш 12 хуу хемчээлин;

бедик мергежил дээш инженер-техниктиг ажылдакчыларга болгаш албан-хаакчыларга — шалыңның (ажыл төлевириниң) 30 хуузу чедир хемчээлин, а үнүш болгаш мал ажылында бригадирлеп ажылдап турар көдээ ажыл-агыйның специалистеринге — шалыңның (ажыл төлевириниң) 50 хуузу чедир хемчээлин совхозтарның болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң база каттыжыышкыннарының ажыл төлевир фондузунуң бир хуу чедир хемчээлдеринге дүүштүр.

Ажылдың көргүзүглери баксыраанда үстүнде айыттынган немелделерни күш чок болдуруп болур.

Көдээ ажыл-агый продукциязының шынарын бедиткени дээш совхозтарның болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң база каттыжыышкыннарының ажылчыннарын, удуртукчу ажылдакчыларын болгаш специалистерин мактап шаңнаарының дугайында саналдарын ажылдап кылгаш, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге кииририн ССРЭ-ниң хамаарышкан министерстволарынга болгаш ведомстволарынга даасkan, бедик шынарлыг продукцияны сайгарганындан ажыл-агыйларның немей алган акша-хөреңгилериниң кезиин ол сорулгаларже угландырар.

Совхозтарның болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң үнүш ажылында механизастаттынмаан ажылдарда кол профессияларының ажылчыннарының мергежилин бедидеринге материалдыг сонуургалды күштелдирер сорулга-биле «Үнүш ажылының I класстыг мастери» болгаш «Үнүш ажылының II класстыг мастери» деп аттарны ажыл төлевириниң 20 болгаш 10 хуу немелдези-биле катай доктааткан. ССРЭ-ниң сонуургалдыг министерстволары болгаш ведомстволары ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитеди-биле база ВЦСПС-биле дугурушканының ёзугаар ол аттарны тывсырының чурумунуң дугайында дүрүмнү [illegible] ажылдап кылыр болгаш бадылаар ужурлуг.

Үнүш ажыл-агыйында механизастаттынмаан ажылдарны кылып турар колхозчуларга чогуур [illegible] дүрүмге дүүштүр тывсырын колхозтарга сүмелээн.

Совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа күрүне бүдүрүлгелериниң тракторист-машинистери мал чемнерин массалыы-биле ажаап турар үеде ажылдап, I болгаш II чергениң мал чемнерин белеткээн болза, оларның ажыл төлевирин СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1966 чылдың апрель 22-деги № 311 доктаалында тараа болгаш тараа-бобы культураларын, үрезин болгаш силос кукурузазын, тарымал тоорукту, картофельди болгаш үрезин сиггинерин ажаап алырында ажылдап турар тракторист-машинистерге көрген чурумнуң болгаш негелделерниң ёзугаар төлээр.

1981 чылдан эгелээш, удуртукчу ажылдакчыларны болгаш специалистерни шаңнаарының дараазында чурумун доктаалда көрген:

арыг орулганы алганы дээш,

мурнундагы беш чылдар иштинде чедип алдынган чылда ортумак деңнелинден ашкан көдээ ажыл-агый продукциязын сайгарарының (бүдүрериниң) хемчээлиниң алдынган немелде өзүлдезиниң бир хуузу дээш чылда албан-дужаал шалыңының 2 хуу чедир хемчээли-биле;

мурнундагы беш чылдар иштинде чедип алдынган чылда ортумак деңнел-биле деңнээрге, арыг орулгага алдынган немелде өзүлдениң хуу бүрүзү дээш чылда албан-дужаал шалыңының 2 хуу чедир хемчээли-биле шаңнаар.

Көдээ ажыл-агый продукциязын сайгарарының (бүдүрериниң) хемчээлиниң немелде өзүлдези дээш шаңналды ажыл-агыйларның ажыл төлевириниң фондузунуң күсели-биле, а арыг орулганың немелде өзүлдези болгаш орулганы алганы дээш — СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1970 чылдың апрель 2-деги № 227 доктаалында айытканы ёзугаар удуртукчу ажылдакчыларны болгаш специалистерни шаңнаары-биле орулгадан тускайлаан акша-хөреңгиниң күсели-биле тывсыр. Орулга алганы дээш шаңналдың түңү чылда чаңгыс ажылдакчының албан-дужаалының ийи ай шалыңындан ашпас ужурлуг.

Көдээ ажыл-агый продукциязын сайгарарының (бүдүрериниң) немелде өзүлдези дээш удуртукчу ажылдакчыларга болгаш специалистерге шаңналды бир эвес тарааны болгаш эътти бүдүрериниң, а тускайжыттынган ажыл-агыйларга оон аңгыда кол адырының продукциязының планын күүсеткенде ам тывсыр. Ажыл-агыйларның специалистеринге шаңналды оларның ажылдап турары чогуур адырларының азы бүдүрүлге участоктарының түңнелдерин ёзугаар тывсып болур.

Совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге материалдыг идиг бериишкинниң фондузу 1981 чылдан эгелээш, продукция бүдүрериниң немелде өзүлдезинден болгаш орулга алырындан хамаарыштыр деңдески нормативтер ёзугаар тургустунар.

Совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге ол фонд:

арыг орулгадан хуу-биле тургустунган нормативти ёзугаар, мурнундагы 5 чылда чедип алдынган чылда ортумак деңнелден көдээ ажыл-агый ниити продукциязын бүдүрериниң ниити хемчээлиниң немелде өзүлдезиниң хуу бүрүзү дээш;

арыг орулганы алыры дээш доктааткан нормативти ёзугаар тургустунар.

Орулгазы шоолуг эвес совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге (эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң бадылааны даңзылар ёзугаар) айыттынган фонд мурнундагы 5 чыл дургузунда чылда ортумак деңнел-биле деңнээрге көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязын бүдүргениниң хемчээлиниң немей өзүлдезиниң хуу бүрүзү дээш ажыл төлевириниң чылда планныг фондузунуң түңүнүң 0,3 хуузу чедир саналгадан тургустунар.

Материалдыг деткимишкинниң фондузунче шилчидиишкиннер ниити түңү (нормативтерниң доктааттынган чылында) совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге бүдүрүлгениң ажыл төлевириниң чылда планныг фондузунуң 12 хуузундан ашпас ужурлуг.

Продукцияның шынарын бедиткени дээш ажыл-агыйларның ажылдакчыларын шаңнаарының чурумун болгаш негелделерин өске-даа негелделер-биле чергелештир маңаа кирбишаан, совхозтарның болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң материалдыг мактал-шаңналының фондузунуң дугайында дүрүмнү ажылдап кылырын болгаш бадылаарын ССРЭ-ниң хамаарышкан министерстволарынга болгаш ведомстволарынга даасkan.

Боттарының экономиказын быжыглап алырда колхозтарга болгаш совхозтарга акша-хөреңги дузаламчызы көргүзер, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай хөгжүдеринге таарышкан байдалдарны тургузар сорулга-биле, төлээрин мурнунда соңгаарлаткан болгаш Күрбанкының чээлилериниң талазы-биле 1980-1981 чылдарда эгидип бээри хандыртынмас ниити түңү 10 млрд. рубль өрелерни колхозтарның болгаш совхозтарның эгидип бээрин 1991 чылдан эгелээш он чыл дургузунда ону дең хемчээлдер-биле төлээр кылдыр соңгаарладырын доктаалда көрген. Бо доктаал ёзугаар ССРЭ-ниң Күрбанкызының төледип алыры соңгаарлаттынган чээлилериниң талазы-биле хуулар төлээринден колхозтарны болгаш совхозтарны хостаар.

Колхоз болгаш совхоз бүрүзүнүң экономиктиг база саң-хөө байдалдарын көөрүн, оларның экономиктиг болгаш саң-хөө байдалын быжыглаарынче, ажыл-агыйларга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш орулгалыг болур чорукту бедидеринче, бүдүрүкчүлүг эвес чарыгдалдарны болгаш акша-хөреңгилерни артыкка чарыгдаар чоруктарны чок кылырынче, иштики ажыл-агыйжы курлавырларны улам долу ажыглаарынче угланган хемчеглерни алырын база ССРЭ-ниң Күрбанкызының чээлилериниң болгаш өске-даа төлеп бериишкиннерниң талазы-биле колхозтарның болгаш совхозтарның өй-шаанда санаажып турарын хандырарын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга болгаш Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, партияның край, область болгаш район комитеттеринге, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарынга СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээткен.

Национально-

1976 АЖЫКТЫГ ЧОРУКТУҢ, ШЫНАРНЫҢ БЕШ ЧЫЛЫ 1980

ЧАРЫШ — ЧОННУҢ ЧОГААДЫЛГАЗЫ

ОНГУ БЕШ ЧЫЛДЫҢ ПЛАННАРЫН БҮРҮН КҮҮСЕДИР ДЭЭШ АРТКАН ХОНУКТАРНЫ ЧӨП АЖЫГЛААЛЫ!

1980 чыл
декабрь № 12

Чыл төнчүзүнге
чедир 14 хонук
арткан

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Республиканың мурнакчы бүдүрүлгелери «Каа-Хем» разрези 2 миллион ажыг рубльдиң продукциязын, Тываның сүт комбинады 1 миллион ажыг рубль түңге, тараа продуктуларының бүдүрүлге эргелели 2 миллион рубльге, «Тыва кобальт» комбинат бараанныг продукцияны беш чыл планындан ажыр сайгарар.

«Тудуг незентери» заводтуң, Кызылдың сайгарылга баазазының, телеательениң, Үстүү-Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң, чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң, «Туваобувьбыттың» коллективтери болгаш Садыг министерствозунуң АТБ-зи, баазазы, «Тыва көдээ тудуг», «Тыва суг тудуг» трестерниң, Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазалары, респотребсоюзтуң АТБ-зи, Кызылдың аъш-чем садыы, «Ростекстильторгтуң» баазазы болгаш оон-даа өске бүдүрүлгелер беш чыл планын кол көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеткеннер.

Бии-Хем, Кызыл районнарның үлетпүр бүдүрүлгелери эки көргүзүглерлиг болган. Олар бо чылдың 11 айларының планныг онаалдаларын кол көргүзүглер аайы-биле күүсеткен. Продукция бүдүрерин эрткен чылдың ол үезиниң деңнелинден бедиткен.

МАЛ ПРОДУКТУЛАРЫН КҮРҮНЕГЕ САДАРЫНЫҢ БЕШ ЧЫЛ ПЛАНЫН ДАРААЗЫНДА РАЙОННАР БОЛГАШ АЖЫЛ-АГЫЙЛАР КҮҮСЕТКЕН

ДҮК

садарының планын «Коммунизмниң херели», «Нарын», «Шамбалыг», «Хемчик» совхозтар күүсеткен.

СҮТ

садарының планын Бай-Тайга, Өвүр, Эрзин, Тес-Хем, Каа-Хем, Тожу районнар күүсеткен (декабрь 1-де медээ-биле).

ЭЪТ

садарының планын «Мөген-Бүрен», «Көк-Тей», «Тыва», «Сукпак» совхозтар күүсеткен (декабрь 1-де медээ-биле).

Олар хожудаашкында

«Тыва даг-дүгү» комбинат. 8.435 тонна даг-дүгүн чедир бербээн.

«Шагонартяжстрой» тресттиң Ак-Довуракта үлетпүр-бүдүрүлге комбинады. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чавызаткан.

Шуурмакта ыяш ажыл-агый пунктузу. Чыл эгезинден тура 90 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээн.

«Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын. Продукция бүдүрериниң бот-үнезин аарттаткан.

Сарыг-Септиң райүлетпүр комбинады. Бо чылдың эрткен он бир айларының планын чүгле 76,5 хуу күүсеткен.

БОТТАН ХАМААРЖЫР

«Бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга болгаш планнаарынга, кадрларның мергежилин бедидеринге, ажылдакчыларның ажылдаарының болгаш амыдыралының байдалын экижидеринин, сагылга-чурумну быжыглаарының болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидериниң айтырыгларын шиитпирлээринге күш-ажылчы коллективтерниң ролюн бедидер» деп СЭКП Төп Комитединиң «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары» деп Төлевилелде айтып турар.

Бо сорулганы Тываның хереглекчилер ниитилелиниң автотранспорт бүдүрүлгезинде канчаар боттандырып турарыл? Манаа коллективке ажылдап келген аныяк кижилерни коммунистиг күш-ажылга кижизидип, социалистиг чарышка хөй-биле киириштирип турарының дугайын чижекке чугаалап болур.

Чаа ажылдап келген кижилер коллективке херектиг, ажыктыг кижи-дир мен деп бодун санап үнелээр болза, ынчан ол бүдүрүкчү болгаш шынарлыг ажылдаар апаар. Каш ай бурунгаар профтехучилищениң доозукчулары Виктор Астанин, Алексей Осупов, Юрий Акулов автобүдүрүлгеге ажылдап эгелээн. Оларны баштай слесарьлаткаш, кажан машинаны септеп кылырын ыяк өөренип алырга, чолаачылаткаш каан. Үш аныяк кижиге бүдүрүлгениң мурнакчылары, хоочун дагдыныкчылар Юрий Тимофеевич Ушаков, Марк Дмитриевич Фисенко, Макар Георгиевич Валев оларны быжыглаан. Олар аныяк оолдарны күш-ажылга ынак, коллективтиң ат-алдары дээш кызымаккай, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг кылдыр кижизидип келгенинден чолаачының мергежилин шиңгээдип алганындан аңгыда, күш-ажылчы коллективтиң кижизидикчи ролюн ханы билгеннер. Бо чорук оларның кызымаккай ажылдаарынга идиг болган болгаш эки чүүлдүг кылыры боттарындан хамааржыр дээрзин билип алганнар.

Аныяк ажылчыннарны кижизидеринге, оларны социалистиг чарыштың ужур-дузазын угаап билиринге, быжыг сагылга-чурумнуг болурунга АТБ-ниң мурнакчызы, хоочун дагдыныкчы Петр Романович Сорокин улуг үлүүн киирип келген. Ол ырак-узак черлерже эң берге рейстерни кылып келген хоочун чолаачы Мөңгүн-Тайгаже аныяк чолаачыларның колоннназын баштап чорупкан. Ооң мурнунда өске чолаачылар аңаа чедип шыдаваан турган. Бо удаазы күш-ажылга чажындан тура улуг өөредилгени алган Петр Сорокин аныяк чолаачылар Виктор Баранов, Александр Шкоркин, Виктор Путинин оларны эдерткеш, хөртүктелдир хадып каапкан, эң берге орукту бедик мергежилдиг болганындан ажып эрткеш, мөңгүн-тайгажыларга аъш-чемни болгаш хөмүр-дашты чедирип бергеннер.

Аныяк кижилерни хүлээнген ажылынга хандыкшылдыг, социалистиг чарышка тиилекчи болур күзелдиг чорукка өөредири кижизидилгениң күш-ажылчы ёзулуг школазы. Ол — автобүдүрүлгеге эки түңнелди көргүскен. Эрткен 11 ай дургузунда автотранспорт бүдүрүлгези чүък сөөртүрүн 138, ооң саарылгазын 110 хуу күүсеткен.

С. КУУЛАР.

САНАЛДАРГА ИЛЕРЕТКЕННЕР

Чадаана хоорайның сүт заводунуң коллективи СЭКП-ниң XXV съездизиниң, Төп Комитеттиң июль болгаш октябрь (1980 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, оңгу беш чылдың планныг онаалдаларын күүсеткеш, он бирги беш чылдың баштайгы чылының үлүүнде ажылдап турар.

Мурнакчы коллективтиң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары ажыл шагы эгелээриниң мурнунда хуралдаар өрээлди доллдур олурупкан. Кижи бүрүзүнүң арнында өөрүшкү чайнаан. Олар партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары» деп Төлевилелин чугаалажыр дээш чыглып келгеннери ол.

СЭКП ТК-ның Төлевилелинде чурттуң экономиказының, культуразының болгаш өске-даа адырларының, эң ылаңгыя аъш-чем үлетпүрүнүң адырларынга продукция бүдүрери он бирги беш чылда улам көвүдээрин ТДЛТЭШИ-ниң эртем ажылдакчызы Мария Сереновна Ооржак чыылганнарга таныштырган. Бо чугула документ күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң мурнунга чаа-чаа сорулгаларны, сорук киирикчи перспективаны ажыдып берип турарын санал берген ажылчыннар демдеглээн. Ынчангаш бар аргаларны долузу-биле ажыглап тургаш, продукцияның шынарын, ажылдың ажыктыын улам бедидер дээш шудургу ажылдаарын база Төлевилелди изиг-биле деткивишаан, ону хандыр өөренирин, ында айыттынган сорулгаларны амыдыралга боттандырып, коммунистерниң удавас болур улуг шуулганын төлептиг уткуурун мастер Галина Щербакова, үс цегиниң хоочун ажылчыны Лидия Ходокова, одакчы Калдар-оол Монгуш болгаш оон-даа өскелер боттарының чугаазынга илередип турдулар.

Он бирги беш чылдың сорулгаларын күүседири организакчы болгаш политиктиг ажылды улам сайзыраңгайжыдарын негеп турар. Планныг даалгаларны күүседирде ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларга үндезилеп чорударын, сагылга-чурумну шыңгыы сагыыры дээш, кадрлардан негелдени күштелдирип, оларны ажыл-херекчи, харыысалгалыг болгаш инициативалыг чорукка кижизидери кол чүүл болуп турарын Төлевилелде айытканын база аңаа хамаарышкан тодаргай хемчеглерни заводтуң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, хөй-ниити организациялары ажылдап кылганын сүт заводунуң директору Максим Александрович Лукьянов чугаалааш, коллективтиң күш-ажылчы чедиишкиннерин таныштырды.

СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам калбарткан бо ажыл-ишчи коллектив оңгу беш чылдың сөөлгү чылының он бир айларында 792 муң рубльдиң ниити продукциязын бүдүрер планын 845,6 муң рубльге күүсеткеш база 768 муң рубль түңнүг продукцияны сайгарар турган, ону 777,2 муң рубль чедирип, алган хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Төрээн Коммунистиг партияның ак сагыш салыышкынынга харыы кылдыр дааган онаалдазын ажыр күүседип турар мурнакчылар хөй. Оларга Иван Кузнецов, Зоя Түлүш, Роза Ондар болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур.

Оңгу беш чылдың планныг онаалдаларын күүсеткеш, он бирги беш чылдың күш-ажылчы ээлчээнге кирген сүт заводунуң коллективи партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары» деп Төлевилелин изиг-биле деткивишаан, ону хандыр өөренгеш, ында айыттынган чүүлдерни амыдыралга боттандырып күүседир дээш кызып ажылдаарын хүлээнгеннер.

М. ОНДАР.

Хову-Аксында № 1 магазинниң коллективи беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Трикотаж салбырының садыгжызы Людмила Антоновна Бойкова хууда беш чыл планын октябрь 20-де күүсеткеш, партияның XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнге таварыштыр 1981 чылдың ийи айының планын күүседир хүлээлгелиг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы садыгжы Л. А. Бойкова.

Партияның ээлчеглиг XXVI съездизин күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш Хову-Аксында дааранылга фабриказының коллективи көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар.

Фабрикада хууда планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседипкеш, он бирги беш чылдың үлүүнде ажылдап турар мурнакчы даараныкчылар хөй. Оларга О. Жилинская, А. Намзырай, Н. Партый-оол, Н. Кузнецова, З. Сарыглар, Н. Сендажы, Г. Турусова болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Ында аныяк мастер Е. А. Килинаның удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы чарышты баштап турар. 18 кижи составтыг мурнакчы бригада доозукчу чылда — ай санының планныг онаалдазын ортумаа-биле 103,5 хуу күүседип келген. Бригада кежигүннери, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг, улусчу дружинаның дежурныйлаашкынынга эки киржип турар. Ында аныяк коммунист Нина Сендажы улусчу дружинниктер бөлүүнүң командири, ол хууда беш чыл планын база хуусаа бетинде күүсеткеш, ам 1981 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

Ольга Жилинская мергежилдиг даараныкчыларның бирээзи, ол амгы үеде 1982 чылдың августуң планын күүседиринге чоокшулаан.

ЧУРУКТА: комсомолчу-аныяктар бригадазындан шалыпчылар (солагай таладан) О. Жилинская, Р. Лопсан, З. Сарыглар, Н. Сендажы олар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ЭНЕРГИЯ КАМНАЛГАЗЫ ДЭЭШ

Оңгу беш чыл доостур чоокшулаан. Бо чылын болгаш ниити-биле беш чылда энергокурлавырларны камнап, хумагалаар талазы-биле республиканың улус ажыл-агыйының адырларынга чамдык чүүлдер кылдынган. Бо талазы-биле ажылды чорударынга сөөлгү ийи-үш чылдарда партия, совет органнарның чанында база чамдык бүдүрүлгелерде, ажыл-агыйларда тургустунган тускай комиссиялар улуг дузаны чедирип турар. Ол комиссияларның ажыл-чорудулгазы чылыг база энергия курлавырларының камналгазының талазы-биле, организас-техниктиг планнарны күүседир талазы-биле бүдүрүлге, ажыл-агый коллективтерниң күжүн мобилизастаарынче, чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның ажылын идепкейжидеринче, бо айтырыгга хамаарыштыр социалистиг чарышты организастаарынче угланган.

Чылыг база электри энергиязының камналгазының талазы-биле амгы үеде республиканың социалистиг чарыжында үлетпүрнүң, транспорттуң, тудугнуң 40 организациялары, 20 совхозтар киржип турар. Моон ап көөрге, ам-даа дыка хөй күш-ажылчы коллективтер бо чугула чарышта хаара тудтунмааны илдең-дир.

Оон-биле кады энергия курлавырларының камналгазы дээш чарышка «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарның, Тываның электри четкилериниң, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң, сүт комбинадының бүдүрүлгелери, «Сукпак» база «Көк-Тей», «Енисей» совхозтар болгаш өске-даа коллективтер идепкейлиг киржип турар. Манаа «Чылыг база электри энергия курлавырларының камналгазының талазы-биле эң эки чаартыкчы саналдар дээш» 1979 чылда организастаан конкурс улуг рольдуг болган. Бо чылын республиканың ындыг конкурузунга кирген чаартыкчы саналдарның саны ийи катап өскен. Оларның онун Красноярскиге болур конкурсче, а бирээзин Бүгү-эвилелдиинче киирген.

Чаартыкчы саналдарның экономиктиг ажыктыы дыка бедээн. Бир эвес 1979 чылда ындыг саналдарны нептеретииниден оларның ниити экономиктиг ажыы — 219 муң киловатт-шак электри энергия турган болза, а бо чылын ол 3259 муң киловатт-шак четкен. Конкурска кирген чаартыкчы саналдарны нептереткенинден чүгле сөөлгү ийи чылда 1306 тонна хөмүр-даш, 15376 Гкал чылыг энергиязы камнап алдынган.

Республиканың улус ажыл-агыйының адырларынга энергия курлавырларының камналгазы дээш организас-техниктиг хемчеглерни боттандырар талазы-биле бо беш чылда чамдык ажылдар чоруттунган. Ооң түңнелинде 23,5 миллион киловатт-шак электри энергия, 60 муң Гкал чылыг энергиязы камнап алдынган. Бо чылдың үш кварталдарында республиканың үлетпүр, тудуг болгаш транспорт организациялары организас-техниктиг ындыг 26 хемчеглерни боттандырган, оларның экономиктиг ажыы — 1139 муң киловатт-шак болган.

Ооң-биле чергелештир ниитизи-биле алыр болза, чылыг база энергия курлавырларының камналгазында, бо талазы-биле социалистиг чарышты организастап турарында четпестер хөй. Одаар чүүл, чылыг база электри энергия камналгазының организас-техниктиг хемчеглерин ажылдап кылырда ёзу барымдаалаар, оларны төтчеглекчи байдал-биле чарыгдаар, ол чугула херекке чогуур контроль тургустунмаан фактылар чамдык бүдүрүлгелерде, коллективтерде, болгаш организацияларда ам-даа узуткаттынмаан. Ылангыя организас-техниктиг хемчеглерниң планын Кызылдың пиво, тууйбу, алгы заводтары, «Тудуг кезектери» комбинат багай күүседип келген.

Оон аңгыда алгы заводу (директору эш Жаров), «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкыны (чиңгине директор эш Самойлюк), аъш-чем үлетпүрүнүң эргелели (начальник эш Кызыл-оол), «Тыва көдээ тудуг» трест (эргелекчизи эш Шубник) электри энергияны доктааткан хемчээлинден ыракта ажыр чарыгдап турар.

Көдээ ажыл-агый объектилеринге электри хереглелиниң шыңгыы учёдун тургузар ажылды багай организастааның демдеглээр херек. Энергия системазы кожуп каан 54 совхозтуң 9-унда электри энергия чарыгдалының учёдун болур-чогууру-биле тургуспаан, а чедизи «Красноярскэнергонуң» Кызылда энергия сайгарылга салбырынче электри счетчиктериниң айыткан көргүзүглериниң санын дыңнатпайн турар. Оларга «Дөн-Терезин», «Совет Тыва», «Улуг Октябрь», «Ак-Туруг», «Сүт-Хөл», «Тиилелге», «Кызыгаар» совхозтар хамааржыр. Ол ажыл-агыйлар үстүнде четпестер дээш чамдыкта торгаал төлеп турар хирезинде-ле, электри хереглелиниң учёдун тургузар дээш дээштиг хемчеглер албайн келген.

Энергия курлавырларының камналгазының талазы-биле ажылды экижидеринге чугула фактор социалистиг чарыш деп чүве бүгүдеге билдингир. Ийи чыл бурунгаар республикада коллективтерниң аразынга ындыг чарышты организастап эгелээн-даа, ооң калбак нептерелдии кошкак, дээштиң чавыс. Чамдык бүдүрүлгелерниң удуртукчулары, оларда профэвилел организациялары ону организастаарынга ёзу барымдаалаашкынындан ам-даа уштунмаан. Ол хамаан чок чарышка киржип турарларның хөй нуруузу электри хереглээниниң кол көргүзүглериниң талазы-биле отчёттарын энергия сайгарар салбырже чорутпайн турар. Оон уржуунда манаа чарыштың түңнелин үндүрерде болганчок-ла бергедээшкиннер тургулап кээр. Ону болдурбас дээш бүдүрүлгелерниң, ажыл-агыйларның удуртукчулары, оларда профэвилел организациялары оон чогуур түңнелди үндүрер ужурлуг.

Кыш бодунуң эргезин ээлеп кирген. Оон-биле кады республикада чылыг болгаш электри энергия хереглелиниң хемчээли өскен. Ынчангаш энергия курлавырының чарыгдалының шыңгыы учёдун тургузары, ону ажыглаарын чурумчудар талазы-биле организас-техниктиг эргежок чугула комплекстиг хемчеглерни ажылдап кылгаш, боттандырары, камналга чурумун күштелдирери эргежок чугула.

СЭКП ТК-ның октябрь (1980 чыл) Пленумунга партия Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев бодунуң чугаазынга энергия курлавырларынга камналганы күштелдирериниң, ылангыя ооң ийиги курлавырларын чөп ажыглаарының дугайында тодаргай сорулгаларны салган. Ол болза бистиң республиканың улус ажыл-агыйынга чугула сорулга болур, а бисте энергияның ийиги курлавырларын барык-ла ажыглавайн турар болгай. Амгы үеде бо талазы-биле ажылдап кылган план-хемчеглерни херек кырында күүседир херек.

В. ГОЛОВ,
«Красноярскэнергонуң» Тывада сайгарылга салбырының улуг инженери.

КИЖИ БҮРҮЗҮ КИРИШКЕН

Кыйгырыг үндүрген совхозта

Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң малчыннары СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдурган Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киришпишаан, 1980—1981 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынының чедиишкинниг эрттирер, малдан алыр продукцияны улам көвүдедир талазы-биле социалистиг хүлээлгени алгаш, боттарының үлегерин эдеринче республиканың бүгү малчыннарын кыйгырган. Ук кыйгырыгны СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу деткээн, амгы үеде ону боттандырар талазы-биле социалистиг чарыш улам калбарган.

«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң Краснояровка фермазында мыйыстыг бода малдың өлүрү эрткен чылдың ол үезинден 19 хуу, өске чылдагааннардан хоралары 57 хуу кызырылган. Ол-ла үеде сүттүң болгаш эъттиң ниити бүдүрүлгези элээн көвүдээн. Күрүнеге сүт садарының беш чыл планы августа, бо чылдың планы ноябрь 17-де, Кыйгырыгда демдеглеттингенинден үш хонук эрте күүсеттинген. Чыл планынга немей 500 центнер сүт садар дээн хүлээлге база бо хонуктарда күүсеттине бээр. Бо чедиишкиннерни чедип алырынга социалистиг чарыш кол черни ээлеп турар.

«Малчын! Кыштаглаашкынны хүр эрттирип, малдан алыр продукцияны көвүдедиили!» Мындыг лозунну «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң Краснояровка сүт-бараан фермазынга барган кижи дораан-на эскерип каар, малчыннар боттары-даа хүн санында каш катап көрүп турар. Чевле ынчаш, ында СЭКП-ниң XXV съездизиниң тоогулуг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче, партияның ээлчеглиг съездизин төлептиг уткуурунче кыйгырган лозуннар, плакаттар бо-ла көстүр. Ылангыя клубта, столовая болгаш коданнарда (ферманы дөрт кодамга үскен) көргүзүт материалдары бар. Оларның аразында эң көскү черде чараштыр каастап бижээш, «Социалистиг чарыштың экраны», «Совхозтуң малчыннарының республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыы» аскан, ында планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдези, тус-тус мергежилдиң кижилериниң кылыр ажылдарының дансылары, мал чеминиң чарыгдалы болгаш өске-даа чүүлдер бар.

Оңгу беш чылдың доозукчу чылының он бир айларының түңнелинде социалистиг чарыштың тиилекчизиниң вымпелин № 1 кодан чаалап алган. Ук вымпелди ханада аскаш, оон адаанда «Социалистиг чарыштың тиилекчизи болган № 1 кодан он бир айларда бир инекке онаштыр 1919 килограмм сүттү сагган. Улуг саанчы — Татуяа Оюн, улуг кадарчызы — Оюн Көк-оол» деп кызыл будук-биле бижип каан. Ооң кожазында база бир вымпел бар. Ында «Социалистиг чарыштың тиилекчизи болган Татуяа Оюн он бир айларда бир инекке онаштыр 2464 килограмм сүттү сагган» дээн. Оларның кырында улуг лозуң: «Бистиң мурнакчыларывыска деннежиннер!».

Краснояровка фермазында чээрби саанчы бар. Оларның аттарын сагган сүдүнүң аайы-биле «Социалистиг чарыштың экранынга» бижээш, бир инекке онаштыр ийи муң килограммдан өрү сүт сагганнарын кызыл будук-биле демдеглээн. Бо дээрге фермада коданнар аразынга калбарган социалистиг чарыштың түңнелин көргүскени ол-дур. Тус-тус коданнарының ажылчыннары бот-боттарының аразында база чарыштыг, ол чарыштың түңнелин бо-ла хевирлиг үндүрүп турар. Ынчалза-даа оларда көк өңнүг база бир вымпел бар, ону эң багай көргүзүглүг, корум-чурум чок ажылчынга тыпсыр. Ындыг улус сөөлгү үеде тывылбастаан.

Айның он үштүң хүнү — социалистиг чарышты түңнээр хүнү ол. Ынчан совхоз директору, партком секретары, ажылчын комитединиң даргазы, тускай эртемниглер, ферманың ажылчыннары чыглып кээр. Ол хүн ферманың ажылчыннарынга байырлал шинчилиг эртер, дүштеки чеми безин халас. Ынчан шаңнал-макталдан эгелээш бүгү айтырыгларны шиитпирлээр. Социалистиг чарышты оон ынай квартал, чартык болгаш бүдүн чыл түңнелдеринде болгаш байырлалдар таварыштыр чугаалажып, тиилекчилерни шаңнап-мактап турар.

Шаңнал-макталдар янзы-бүрү: аас байырындан эгелээш өртектиг чүүлдерге чедир. Чүгле бо чылын безин халас путёвкалар-биле саанчы Тамара Эрексинмаа биле кадарчы Кунгаа Шавы Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге чорааш келген. Партия кежигүнүнге кирген аныяк саанчы Валентина Оюн Болгарияны сонуургап көрген. Бызаа ажаакчызы Светлана Тожу «Чедер» курортка дыштанган. Ферманың Оюн Татуяа баштаан бөлүк саанчылары совхозтуң транспорту-биле Маңнайлыг-Хем аржаанынга элээн каш хонган. Акша, өртектиг бараан болгаш хүндүлел бижиктер-биле шаңнаттаан ажылчыннар фермада барык-ла чок. Оон ынай ховар бараан-сараан садып алыры, хуу малынга чем тывары болгаш ону сөөртүрү чижектиг айтырыгларны шиитпирлээри социалистиг чарыштың негелдезин ажылчынның күүседип турарындан база дыка хамааржыр.

Социалистиг чарышта кижи бүрүзү хаара туттунган. Чарыштың негелдезиниң күүселдезин хынап, чогуур үезинде түңнелин үндүрүп турар комиссия база бар. Фермада профэвилел комитединиң даргазы Светлана Тожу баштаан ол комиссия коданнарның эрыг-шевериин, инекти чурум ёзугаар чемгерип турарын, сүттүң шынарын, ажылчыннарның корум-чурумун — шуптузун хынаар, хөй-ниити ажылынга киржилгезин база көөр. Бо бүгү ажылдарда дески чүве чогу билдингир, ынчалза-даа ажылдың эки чоруп турары — чедиишкинниң үндезинин социалистиг чарышта дээрзин херечилеп турар.

Социалистиг чарыш ажылчыннарның чүгле бүдүрүлгечи эвес, харын активчи чорууун база көдүрүп турар. Көргүзүг материалдарын өй-өйде чаартыры, хуралдарга киржири, концерт белеткээри, чарышты түңнээри безин оон улуг хамаарылгалыг. Ажылчыннар хой кыргылдазынга, мал чеминиң белеткелинге, янзы-бүрү байырлалдарга активчи киржип келген. Бо-ла бүгү ажылдарга саанчы Зина Оюн секретарьлаан партия организациязының удуртукчу ролю улуг.

Ферманы коммунист Надежда Андреевна Филонова удуртуп турар. Ооң эң чоок дузалакчылары — мал эмчизи Екатерина Соломенникова, учётчик Алексей Мохов, фуражир Людмила Жукова болгаш активчилер. Комсомол организациязы, херээженнер чөвүлели, профэвилел комитеди база багай эвес ажылдап турар.

Он бирги беш чылдың эгелээринге чедир каш-ла хонук арткан. Краснояровка фермазының коллективи СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур, республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыында алган бедиткен хүлээлгелериниң чедиишкинниг күүседир дээрзи маргыш чок. Ону амгы үеде ында калбарган социалистиг чарыш херечилеп турар.

К. ЧООДУ.

Кубаның Компартиязының II съездизи бөгүн ажыттынар

ЧОННУҢ ДАЙЫНЧЫ АВАНГАРДЫ

Кубаның Коммунистиг партиязының II съездизинге белеткел 1980 чылдың бүгү дургузунда чуртка улам калбарып келген. Акы-дуңма республиканың коммунистериниң дээди шуулганы — социалистиг тургузуушкунунуң оруунда чугула чаа үе-чада болур. Бирги беш чылдың даалгаларын хуусаа бетинде күүсетпишаан, съездиге чедиишкинниг ужуражыр дээш социалистиг чарыш бүгү чуртта калбарган.

Улуг Октябрьның 63 чыл оюнга болгаш Кубаның Компартиязының II съездизинге аалдар болдурган ниити национал коммунистиг воскресник бо чылдың ноябрь 2-де чурттуң бүгү девискээринге болуп эрткен. Ооң үезинде ажылчы чоннарның кайгамчык бедик көдүрлүүшкүнү кажан-даа уттундурбас. Кедергей хөй кижилер киришкен ындыг күш-ажылчы улуг байырлал революция сөөлүндеги Кубаның төөгүзүнде кажан-даа болуп көрбээн. Эки туранын ол күш-ажылынга ынчаарда 1 миллион 700 муң ажыг кижилер— ажылчыннар, тараачыннар, революстуг чепсектиг күштерниң дайынчылары, студентилер болгаш үстүкү класстарның өөреникчилери киришкен. Совет Эвилелинден болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттарындан Кубада барган специалистер куба өннүктери-биле кады күш-ажылдың ол байырлалынга база идепкейлиг киришкен. Эки турачылар кат-чимистиң болгаш ногааларның чаагай дүжүдүн ажаажып, судноларадан чүък дүжүреринге, чаа тудугларга, бүдүрүлге черлеринге ажылдааннар.

Сөөлгү бүдүн чартык айның дургузунда Кубаның барык бүгү девискээринге барып чораан мен. Чурттуң чөөн талакы кезээнде Лас-Тунас можуда балыкчыларның бичии суурунга-даа, эң-не барыын талакы Пинар-Дель-Рио можуда даг рудазының «Матаамбре» деп улуг комплекизинге-даа баарымга, ында бүгү кижилер партияның II съездизинге төлептиг ужуражыр дугайында чугаалашкан турар болду.

Кубаның Коммунистиг партиязы куба улустуң эң эки төлээлекчилерин бодунуң хүрээлеңинге сырый каттыштырган болгаш организас база идеология талазы-биле улам быжыгылышкын-биле бодунуң съездизин уткаан. Шаанда чажыт байдалга ажылдап, демисежип чораан хоочуннар, Сьерра-Маэстрага болган тулчуушкуннарның киржикчилери, ажылчыннар, тараачыннар, инженерлер, техниктер, чогаадыкчы интеллигенцияның төлээлекчилери, революстуг чепсектиг күштерниң дайынчылары, хоочун салгалдың кижилери, революция тиилээн соонда өзүп келген кижилер төрээн чуртунга ынакшыл-биле, чаа ниитилелди тургузар херекке бердинген чорук-биле сырый каттышканнар.

— 1969 чылда коммунист болган мен. Ол чыл мээн амыдыралымда чугула чыл болган: бистиң районга күрүне ажыл-агыйың тургузарын дыңнаан дораан-на бодумнуң черимни аңаа бээрин болгаш күрүне ажыл-агыйынга ажылдаарын шиитпирлеп алган мен — деп, Кубада цитрус өстүрер «Сейба» деп мурнакчы ажыл-агыйның сураглыг бригадири Сиро Соса чугаалаан.

Ол дугайын Сиро ам анаа-ла бөдүүн болуушкун дугайы кылдыр чугаалап турар. Ынчалзажок ындыг шиитпирни тараачын кижиниң хүлээп алыры белен эвес турганы черле билдингир. Эртен даң бажындан караңгы дүнеге чедир байларга ажылдап берип чораан хөлечик кижи революция тиилээн соонда черни алган болгаш аңаа кат-чимис бээр ыяштарны тарып эгелээн. Ынчаарда ооң өөрүшкүзү кайгамчык улуг болган. Ооң соонда бодунуң черин ол күрүне ажыл-агыйынга берген. Кат-чимистиг үнүштер аңаа удавас чечектелирин ол ынчаарда билип турган.

— Мээн ынчаар кылырым революцияга эргежок чугула болган — деп, Сиро чугаалады. Куба улуска хосталганы тыпсып берген революцияны ол бодунуң чиңгине херээ кылдыр хүлээп алган. Андазып, илиир-биле чергелештир, ланчыыны ол база чүъктепкен: революцияны ооң дайзыннарындан камгалаарын быжыы-биле шиитпирлеп алган. Улусчу милицияның отрядтарын тургузарынга Сиро эң идепкейлиг киришкен. 1961 чылдың апрельде Плая-Хиронга империалистиг агрессияны ойтур шаварынга, Эскамбрайның дагларынга контрреволюстуг дээрбечилерни узуткаарынга база-ла идепкейлиг киришкен. Ооң соонда удаваанда «Сейба» деп күрүне ажыл-агыйынга ол кирген болгаш хову бригадазын хөй чылдарның дургузунда удуртуп келген. Ооң удурткан бригадазы социалистиг чарышка бирги черни доктаамал ээлеп турар. Партияның отчёт-соңгулдалыг хуралдары болгаш конференциялары Кубага кажан болуп турган үеде коммунистер Сиро Сосаны Компартияның II съездизиниң делегадынга бир үн-биле соңгаан.

Партияның II съездизиниң база бир делегады-биле ол ажыл-агыйга ужурашкан бис. Ол дээрге — күрүне ажыл-агыйының директору Густаво Крус Рамирес. Ооң салым-чолу — онзагай кижи. Батистаның дерзии диктатуразынга удур хөй чылдарның дургузунда ол демисежип, кара-бажыннадып, хилинчектедип, шөлүдүп чораан. Ооң соонда революстуг демиселди база катап эгелээн. Революция тиилээн соонда ооң дайзыннарынга удур ол база эрес-маадырлыы-биле демисешкен. Найысылалга партийжи болгаш административтиг албан-дужаалдарга база турган.

«Сейбага» барып чораан соон дарый Гавана можунуң партия комитединиң бирги секретары эш Луис Альварес-биле ужурашкан бис. «Лос-Наранхос» деп улуг мал ажыл-агыйынга, Аригуанабо суурда пөс-таавы комбинадынга база барып чордувус. Ол коллективтер Гавана можуда социалистиг чарыштың тиилекчилери, мурнакчылар болуп турар.

Можунуң-даа, бүгү Кубаның-даа чедиишкиннери Совет Эвилелиниң акы-дуңма дузаламчызы-биле болгаш эпсеткил каттыштырылгазы-биле сырый холбаалыг деп, эш Альварес онзалап демдеглээн. Гавана можунуң коммунистериниң болгаш бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден өөрүп четтиришкинни совет кижилерге дамчыдарын ол дилээн болгаш күш-ажылга чаа чедиишкиннерлиг, улуг аас-кежиктиг болурун оларга күзээн.

О. КОЛЕСНИКОВ,
СЭТА-ның корр.

Редакцияга чагаа

ЧУРТТАКЧЫЛАРНЫҢ ХОМУДАЛЫ

Өвүр районнуң хереглекчилер ниитилелиниң «Торгалыг» совхозта садыг четкилериниң, пекарняның ажылында шыңгыы четпестерни көргүскен чагаа редакцияга совхозтуң бөлүк ажылчыннарындан келген. Ооң дараазында одуругларны моон адаанда киирдивис.

«...Төрээн совхозувустуң чыл келген тудум-на улам чаартынып, сайзырап турарын көргеш, магадап, бо-ла чугаалажы бээр бис. Көдээниң ажылишчилериниң амыдыралының деңнелин улам бедидери-биле хөй чүүлдер кылдынган. Ындыг-даа болза совхозта чамдык коллективтер үениң негелдезинге дүүштүр ажылдавайн турар. Чижээ, садыг черлериниң ажылы багай. Совхозта бар магазиннер шуут орта ажылдавас, чурттакчы чонну хүн бүрүнүң эң чугула аъш-чем бараанныры-биле чедир хандырбайн турар. Төп аъш-чем магазиниңиң делгирлеринге чамдыкта чигир, пряник, консервалар дээн чижектиг бараанннар безин көзүлбейн баар таварылгалар бар. Ажы-биле чугаалаарга, магазиннерде ээзиртир суксундан хөй чүве чок. Бараанннап чораш, аъш-чем бараанннарының ассортиментизин өөренип көрзе кандыг чүвел?

Чонну хлеб-биле хандырып турарында база четпестер бар. Магазиннерге хлеб бо-ла үстү бээр. Ону пекарняда одаар чүүл чогу-биле тайылбырлап турары канчап-даа таарышпас деп бодаар бис. Чайладыр, күзедир хөмүр-даш сөөртүп албайн,- та чүнү бодап турган чүве.

Магазиннер ажылдаарының хүн чурумун шыңгыы сагывайн турар. Чижээ, суур адаанда садыг чогуур шагында черле ажыттынмас, көрдүнген үезинден бир шак эрткенде суг ам барып ажыдары чаңчыл апарган».

«Торгалыг» совхозтуң бөлүк ажылчыннарының ында садыг четкилериниң ажылынга хамаарыштыр редакцияже чоруткан чагаазында хомудалдар ындыг-дыр. Садыг ажылдакчыларының талазындан көдээ чоннуң садыг-биле хандырылгазын экижидер сорулганы чедир күүсетпейн турары моон илден-дир. Ынчангаш Өвүр районнуң хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чери ук садыгларның ажылын чогуур кичээнгейге ап, чурттакчыларның хомудалын өөренип көргеш, ол талазы-биле боттуг хемчеглерни алыры чугула.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

СВЕРДЛОВСК. Свердловскиниң «Уралмаш» заводунуң коллективи Тюменьниң нефтижилериниң харыысалгалыг чагыын күүсеткен. Чер өрүмнээр чаа установкаларны бүдүргеш, ажыглалга киирген. Агрегат бүрүзү бир шөлге-ле үш муң метр ханы черни өрүмнээр аргалыг болуп турар.

ОРЁЛ. Орёл хоорайның чанында ажыглалга киирген комплекс ол областың бүгү фермаларын бедик үкээлыг малдар-биле хандырып турар. Амгы үениң сайзыраңгай дериг-херекселдери-биле ол бүдүрүлге черин хандырган. Ийи-үш чылдарның дургузунда областың совхозтарын болгаш колхозтарын эки продуктулуг малдар-биле хандырар сорулганы специалистер планнап турар. Ону чедип алырынга зоотехника эртемниң чедиишкиннерин ажыглап турар.

АЛМА-АТА. Казахстанда саксаул деп ыяш тарылгазычплан ёзугаар доосkan. Кызыл-Кумнуң болгаш Муюнкумнуң элезиниң ховуларында үш муң ажыг гектар шөлге ол ыяшты тараан. Ыяш тараан черлерде өзүмнүң үнүжү эки болган. Ында хөй миллион хойларны одарладып турар. Он бирги беш чылда Барханның девискээринге ыяш тарылгазын база чорудар деп турар. Ниитизи-биле 200 муң ажыг гектар шөлге ыяшты тарыыры планнаттынган.

ЧЕБОКСАРЫ. Волгада база бир кылымал далай тургустунуп турар. Чебоксары ГЭС-тиң суг шыгжамырын доллдуруп эгелээн. Бүдүн чартык неделя болганда суг шыгжамырының деңнели 6 метр чедир бедиир. Станцияның баштайгы агрегадын декабрьның төнчүзүнде ажыглалга киирген соонда электроэнергиязын ол берип эгелээр.

СЛАНЦЫ. «Ленинградсланец» бүдүрүлге каттыжыышкынының коллективи одаар чүүл тывыжының талазы-биле беш чыл даалгазын күүседипкен. Эстонияның конструкторларының кылганы депшилгелиг техниканы ажыглаан чорук коллективтиң чедиишкинин хандырган. Ооң түңнелинде одаар чүүл тывыжын бүрүн механизастаан.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

Я. КАДАРНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң удуртур ажылдакчыларының Москвага болган ужуражылышкынының бүгү делегейге тайбынны быжыглаарынга чугула ужур-дузалыын Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары Я. Кадар венгр профэвилелдерниң Будапештиге болган 24-кү съездизинге чүве чугаалап тура демдеглээн. Дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлылышкынын быжыглаар болгаш планетада дүшкүүрлүг чоруктуң одагларын чок кылыр дээш демиселди уламчылаар деп социалистиг чурттарның шиитпирлиг чоруу Москва ужуражыышкынынга илергейлеттинген деп, ол онзалап демдеглээн. Персид мугуллурунуң девискээринге тайбынны болгаш айыыл чок чорукту хандырарының оруктарының дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Индияга албанның найыралчы аян-чоруу кылып чораан үезинде көдүрген саналдарының үнелеп четтинмес ужур-дузалыын оратор онзалап демдеглээн.

Польшада байдалга хамаарыштыр Я. Кадар польша коммунистер, ПУР-нуң ажылчын ангызы болгаш чону амгы үеде туруп турар айтырыгларны шиитпирлээринге болгаш социализмниң оруу-биле Польшаның улам бурунгаарлаашкынын хандырарынга четчир күштүг дээрзин демдеглээн.

Венгрияда профэвилел шимчээшкининиң айтырыгларынга, чуртта иштики политиктиг амыдыралдың өске-даа чугула чүүлдеринге ВСАП ТК-ның Бирги секретары доктаап, тодаргай чугаалаан.

АЛБАННЫҢ ДОКУМЕНТИЗИ КЫЛДЫР ТАРАТКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр). Колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында Совет Эвилелиниң инициативазы-биле ажылдап кылдынган Декларацияны хүлээп алганындан бээр 20 чыл оюн холбаштыр КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXXV сессиязының киржикчилеринге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң чагаазын Кол Ассамблеяның болгаш Айыыл чок чорук чөвүлелиниң албан хуузунуң документизи кылдыр КНО-нуң штаб-квартиразында тараткан.

Делегей ниитилежилгезиниң бөлүктеринде улуг үнелээшкинни болдурган ол чагаада тайбынны быжыглаарын, дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлылышкынын быжыктырарын, боо-чепсекти эндере бүдүрерин шеглээрин, колониализмниң болгаш политиктиг, экономиктиг, социал, культура талаларга ооң уржуктарын түлүнга чедир чок кылырын чедип алырын моон соңгаар-даа бүгү-ле шиитпирлиг-биле чедип алыр деп, Совет Эвилелиниң тура-соруу база дагын бадыткаттынган.

Декларацияның болгаш аңаа үндезилээш КНО-нуң хүлээп алган шиитпирлериниң чугула ужур-дузалыын эрткен 20 чылдың болуушкуннары бадыткаан. Ол шиитпирлерде колониализмни узуткаар дугайында негелде көдүрүлген, боттарының национал хосталгазы дээш колониялар улустарының демиселиниң дүрүм ёзугаар чоруу бадыткаттынган.

Колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында Декларацияның төөгүлүг ужур-дузалыын КНО-нуң Чиңгине секретары Курт Вальдхайм Кол Ассамблеяның Нью-Йоркка болган тускай пленарлыг хуралынга чүве чугаалап тура онзалап демдеглээн. Ол документ Каттышкан Нациялар Организациязының кол принциптериниң бирээзин—улустарның дең эргезиниң болгаш бот-башкартыныр эргезиниң принцивин боттандырарынга чугула үе-чада болган деп, ол айыткан. Эрткен үениң дургузунда делегей болза, бистиң үевистиң эң кайгамчык болуушкуннарының бирээзиниң — колониализмни дүжүрер чорудулганың херечизи болу берген. Барык 140 миллион чурттакчы чоннуг хамаарылгалыг болгаш боттарын боттары башкарар эргези чок турган 59 девискээрлер хамаарышпас чорукту чедип алган болгаш ам КНО-да калбаа-биле төлээлеттирген. Ынчанмыже колониализмни дүжүрер чорудулга ам-даа доозулбаан деп, К. Вальдхайм айыткан. Ооң-биле холбаштыр КНО-нуң Чиңгине секретары Африканың Мурнуу чүгүнде байдалды көргүскен болгаш Мурнуу-Африка Республиканың расисчи-колониалдыг дарлалының адаанда ам-даа турбушаан Намибияның улузунуң бот-башкартыныр болгаш хамаарышпас догуннаар эргезин соңгаарладыышкын чокка боттандырарының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

А. СИДОРУК.

КАДЫ КЫЛГАН ДЕКЛАРАЦИЯ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының, Каттышкан тараачын партияның (КТП) болгаш Демократтыг партияның (ДП) кады ажылдажылгазының талазы-биле Төп дугуржулга комиссиязының хуралынга болуп эрткенин ПАП агентилел дыңнаткан.

Декларацияны хуралга хүлээп алган болгаш бергелерни ажып эртер, чуртта байдалды экижидер сорулга-биле польша улустуң күженишкиннерин сырый каттыштырарынче угланган кады чорудар хемчеглерниң эргежок чугулазын ында онзалап демдеглээн.

ПКАП-тың, КТП-ниң болгаш ДП-ниң дем каттыштырган хөделиишкиннери ПУР-нуң конституциязында айыткан Польшаның политиктиг системазының үндезини болуп турар деп декларацияда демдеглээн. Бар бергелерни ажып эртер, социалистиг тургузуга үндезилээш, социалистиг чаартылганың программазын эчизинге чедир боттандырар дээш чоннуң бүгү күштериниң чаңгыс эвин быжыглаарынга ажыктыг кылдыр шиитпирлиг хөделиириниң ниити тура-соруун ПКАП ТК-ның Политбюрозу, КТП-ниң Кол комитединиң президиуму болгаш ДП ТК-ның президиуму Польшаның келир үезиниң дугайында сагыш салбышаан, илергейлээн.

Совет Эвилели-биле найырал, эвилел болгаш кады ажылдажылга төөгүге шылгаттынган болгаш Польшаның даштыкы политиказының үндезини болуп турар деп документиде айыткан. Социалистиг чурттарның аңгы талазы-биле чаңгыс эви болгаш польша улустуң амыдыралчы эрге-ажыктары польша-совет эвилелде болгаш найыралда илергейлеттинип турар. Ол эрге-ажыктарның херээ дээш ПКАП, КТП болгаш ДП польша болгаш совет улустарның найыралын быжыглаарынга, ийи күрүнелерниң кайызынга-даа ажыктыг кады ажылдажылганы калбартырынга ажыктыг кылдыр моон соңгаар-даа чайгылыш чок хөделирин декларацияда айыткан.

Польша Улус Республика Варшава Керээзиниң камгаланыр күчүзүн быжыглаарынга, ЭДЧ-ның хүрээлеңинге бүгү талалыг экономиктиг кады ажылдажылганы калбартырынга бодунуң салыышкынын киирбишаан, социалистиг күрүнелерниң дем каттыжылгазынга быжыг звено болган турарынга чайгылыш чок тура-соруктуг ПКАП, КТП болгаш ДП илергейлеп турар. Чурттуң амыдыралын чогумчалыг болдурарынга моондактыг хөделиишкиннерге болгаш күштерге удур ол күжениишкиннерни шиитпирлиг чорударының эргежок чугулазын олар онзалап демдеглээн.

Бистиң тургузуувустуң үндезин принцизи — ПКАП-тың удуртукчу ролю болуп турар деп, документиниң авторлары айыткан. Чурттуң политиктиг болгаш ниитилел амыдыралынга ол рольду ПКАП эвилелчи партиялар-биле — КТП болгаш ДП-биле демнежип алгаш, күүседип турар. Социализмниң болгаш демократияның күштерин быжыглаарынга ол партиялар киржип турар.

Декларацияның түңнелинде айытканы болза: бистиң чуртувуста амыдыралды социалистиг чаартыр херекке депшилгени хандырарынга идепкейлиг ажылдаарынче ПКАП-тың, КТП-ниң болгаш ДП-ниң бүгү кежигүннерин кыйгырып тур бис. Польшаны ол оруктан чайладырын, сандаргай чорукту өскүдерин, күрүнениң күжүн болгаш авторитедин кошкадырын оралдашкан бүгү кижилерге удур дем-биле демисежип турар бис.

ПКАП ТК-ның Бирги секретары С. Каня, КТП-ниң Кол комитединиң даргазы С. Гуцев, ДП ТК-ның даргазы Т. Млынчак болгаш ПКАП-тың, КТП-ниң болгаш ДП-ниң өске-даа удуртукчулары хуралга киришкен.

АДН агентилелдиң дыңнадыы

БЕРЛИН. (СЭТА). АДН агентилел дыңнадыг тараткан, ында чугаалап турары болза: Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының политиказын Бонн моон соңгаар-даа уламчылаар деп, ГФР-ниң канцлери Г. Шмидт бодунуң чазак медеглелинге бүзүредип чугаалаанындан бээр чүгле каш неделя эрткен. ГФР-ниң чазак бодунуң даштыкы херектер министриниң дамчыштыр НАТО-нуң бодалы-биле чөпшээрешкен. Удурланыштыр туржурунуң талазы-биле АКШ-тың чорудуп турар политиказынга дүүштүр ол бодал Европада байдалга долу күштүг согуушкунну бээр ужурлуг. Кандыг-даа керээлер чок чүве дег, чугаалажыышкыннарны үзер, харылзааларны үзер, харылзажылгаларны үзер дээр кыжанышкыннар чаңгыланып турар.

Эрткен неделяларда чорудуп келгени ойталаарының политиказындан ам үзериниң политиказынче шилчиирин күзей бергеннер-дир деп чүве илден-дир деп, агенство уламчылаан. Делегей эргезинге чорушкур ГДР-те хамаарыштыр улуг-германзырак доктринаны калбартыр болгаш Чөөн чүкче угланышкынга ГДР-ни НАТО-нуң ээлел чери болдурар деп идегел салып турар кижилер Европага дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга доктар халдадып турары ол болгаш алызында барган ол доктринаны чогааткан кижилерге согуушкун таварыштырар уржуктарны күткүп турары олдур. Ынчангаш эрткен чылдарда чедип алдынган бүгүле чүүлдерни, боттуг политиканың түңнелинде тайбынның, ГДР-ниң болгаш ГФР-ниң аразынга кады ажылдажылганың эрге-ажыктарынга таарыштыр, кижилерге, ГФР-ниң хамаатыларынга-даа ажыктыг кылдыр чедип алдынган бүгүле чүүлдерни чок кылыр дээни ол эвес ийнен. Ону Бонн-да күзеп турар бе? ГФР-ниң болгаш ГДР-ниң, ГФР-ниң болгаш ПУР-нуң, ГФР-ниң болгаш ЧССР-ниң, ГФР-ниң болгаш ССРЭ-ниң аразында база акы-дуңмалышкы социалистиг өске-даа чурттар-биле аразында харылзааларынга Бонн дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарындан удурланыштыр туржурунче шилчиирин күзеп турар эвес ийнен? Чогуур таарымчалыг керээлиг харылзааларның үндезин дээжектерин үрегдеп каапкы дег базымнардан харын бүгү шыңгыызы-биле кичээндирип болур-дур. Боданып, миннип алыр үе ам-даа бар. Угаан-сарыылдыг хөделиишкиннерге эжиктерни ажык арттырарының аргазы ам-даа бар-дыр.

Боттарының социал-экономиктиг эргелерин камгалаар дээш япон ажыл-ишчилер демисежип турарлар. Ажылчыннар, албан-хаакчылар, аныяктар болгаш херээженнер организацияларының төлээлери хөй санныг чыскаалдарны болгаш митингилерни организастап турар. Бүдүрүлгени капиталист ёзу-биле «чаартканының» түңнелинде хөй санныг ажылчыннарны ажылдан үндүрер чорукка удурланып, ажылга кижиниң доктаамал турар чоруун чедип алыр, күш-ажылдың байдалдарын экижидер, чоннуң амыдыралын улам чаагайжыдар дээш хемчег алырын чазактан негеп турарлар.

ЧУРУКТА: боттарының амыдыралын экижидерин негээн ажылчы чоннарның массалыг митингизи.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Кады ажылдажылга талазы-биле

КОТОНУ. (СЭТА). Африка—Маврикий организациязының (АМО-нуң) министрлер чөвүлелиниң беш хүн ургулчүлээн сессиязы бодунуң ажылын Бенинниң найысылалында доосkan. АМО-нуң кежигүнү чурттарның экономиктиг, техниктиг, ниитилел болгаш культура хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле улам ынайгы кады ажылдажылганың айтырыгларын Төп болгаш Барыын талакы Африканың база Маврикийниң сес күрүнелериниң төлээлекчилери чугаалажып көрген. Транспорт, эртем-шинчилел айтырыгларынче, техниктиг специалистерни белеткээринче онза кичээнгейни угландырган.

Бистиң тайылбырывыс

„КУЛЬТУРА РЕВОЛЮЦИЯЗЫ“ ДЕП ЧҮЛ?

«Шының номчукчузу, Шагаан-Арыг хоорайда чурттап турар Б. Шолбан Кыдатка болган «культура революциязының» дугайында тайылбырлап бээрин дилээн. Ол айтырыгга харыыны парладывыс.

Алыс утказы-биле алырга, культура революциязы деп билиг болза, социалистиг революцияның үезинде ыяап-ла боттанган турар ниитилел хоойлуларының бирээзинге хамаарыжыр. Ынчангаш бо революсчу чорудулга социалистиг чаартылгаларның кол кезээ болур. Бо чаартылгаларга улус өөредилгезиниң болгаш культураның социалистиг системазын тургузары, чаа социалистиг интеллигенцияны хевирлеп тургузары, буржуаз идеологияга удур демисел болгаш марксисчи-ленинчи идеологияны бадыткаазы, амыдыралды чаа овур-хевирге эде тургузары хамаарыжыр.

60 чылдарның ортаа үезинден эгелеп Кыдатка «культура революциязы» деп ат-биле чорудтунган политиктиг кампания культура революциязынга дөмейлежир чүвези шуут чок болган. Харын-даа ол кампания культураның үнелиг байлактарын узуткавышаан, ол чуртка хевирлеттинип эгелээн интеллигенцияны истеп-сүрүп, дорамчылап турган.

Бо кампанияның политиктиг утказын алырга, Кыдаттың компартиязының иштинге тывылган, марксизмге-ленинизмге удур бичии буржуазчы-националисчи агым — маоизмниң Кыдатка таварыштырганы база бир халаптыг үүлгедиишкини болган. Бо агым, өскээр чугаалаарга, маоисчи идеология хамыктың мурнунда феодал болгаш буржуаз-националисчи политиктиг болгаш философтуг үзелдиң чаңчылдарын бодунга синирген.

Маоизм болгаш бо идеологияга шынчы болуп арткан кыдат удуртукчулар Кыдатты милитаризастаашкынның оруунче кирип, кыдат улустуң баштайгы чылдарда чедип алганы социалистиг чаартылгаларын чидиреринге чедирбишаан, делегей ареназында улуг күрүнезирек, гегемонисчи, антисоветчи политиканы боттандырып, эң реакцылыг империалистиг күштер-биле сүлчээлежи берген.

СЭКП-ниң XXV съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелин кылып тургаш, эш Л. И. Брежнев «Маоизм-биле демиселди, принципиалдыг болгаш эптеш чок демиселди моон соңгаар-даа чорудар бис» деп чугаалаан.

Кыдатка болган бо кампанияның эгезин 1966 чылдың августа болган Кыдаттың компартиязының XI пленумунга Мао Цзэдуннуң удуртулгазы-биле хүлээп алдынган «Пролетариаттың улуг культура революциязы» деп адаан доктаалдап эгелээн.

Маоисчилер чонга удур политиказын боттандырар сорулга-биле чуртка кижилерни тудуп хоругдаар, өлүрүп-шаажылаар чорукту партияга «арыглаашкын» деп нүгүл-биле чорудуп тура, моон айылдыга хамыктың мурнунда он-он чылдарда чоннуң хосталгазының болгаш революцияның херээнге бараалгап келген литература, театр, кино болгаш чурулга уран чүүл ажылдакчыларын таварыштырган. Ооң түңнелинде маоисчи удуртукчулар дыка хөй социалистиг идеалдарга бердинген, политиктиг медерелдиг кижилерни ниитилелдиң идепкейлиг амыдыралындан чайлаткан.

Маоисчилер моон-биле чергелештир кыдат болгаш делегейниң классиктиг литература, чогаал, театр байлактарынче база шаап халдап, олар хөлүн эртир кижилер кээргээр идея нептередип турар деп нүгүлдеп эгелээшкин. Олар Толстойнуң болгаш Рабленин, Шекспирниң болгаш Бальзактың, Роланның болгаш Чеховтуң, Бетховенниң болгаш Вердиниң болгаш өскелерниң-даа делегейге сураглыг литература, музыка болгаш чурулга чогаалдарын кыдат чондан адырып узуткаарын боттандырган. Ол-ла үеде совет уран-чечен болгаш политиктиг литератураларны хоругдаан. Кыдаттың кино экраннарынга совет киноларны үндүрбестээн.

Кыдат «культура революциязы» дээр кампания кыдат чонга чүнү-даа бербээн, харын-даа хоозуратканы болуушкунну херечилеп турар. Чоннуң он муң кижизинге онаалштыр дээди өөредилге черлериниң студентилериниң санының талазы-биле Кыдат ам делегейде 113 дугаар черде болуп турары таварылга эвес. Улус ажыл-агыйынга мергежилдиг, билиглиг кадрлар четпээнинден маоисчилер ам революция үезинде даштыкыже дезе бергеннерни дедир чыып турар.

«Культура революциязы» дээр кампанияның «улуг шураашкыны» деп кампания макаш, буурап батканы ам делегейге безин билдингир апарган.

ИРАН БУРУУ ШААП ТУРАР

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Персид мугулдурунуң районунда АКШ-тың шериг флотилияларының туруп турарын Иран шыңгыы буруу шапкан болгаш оларның ында келгениниң кандыг-даа чылдаганы чок деп санап турар. Ол дугайын Иранның даштыкы херектер министерствозунуң медеглелинде айыткан. Бо районга америк шериг баазаларын тургусканынга Иранның Ислам Республиказы удурланып, Иранның эриктериниң чоогунга даштыкының шериглерин келгени Иранның болгаш Ирактың аразынга чепсектиг чөрүлдээни таарыштыр шиитпирлээринге дузалавайн турар деп айыткан.

Күрүнелерниң девискээр талазы-биле бүдүн чоруун болгаш бүрүн эргезин хүндүлээриниң принциптерин барымдаалаарынче кожазы бүгү чурттарны кыйгырганын медеглелде демдеглээн.

Янзы-бүрү медээлер

ЮБИЛЕЙИН ЧАА АЖЫЛ-БИЛЕ

ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Николай Васильевич Томский бодунуң 80 харлаан юбилейин чаа ажылдар-биле уткаан. Ол чартык чүс чылдың дургузунда ленинчи темага шынчы болуп келген. Бо удаада РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаа бажыңынга тургузар композицияны тургускан. Чурттуң он-он хоорайларында баштыңчыга турасаалдар бар. Ооң хой кезииниң автору — Н. В. Томский. Интернационализмниң, найыралдың, кады ажылдажылганың тугу болган Владимир Ильичиниң турасаалы Европаның төвү — Берлинде база бедип үнген. Мастерниң ол ажылы дээш аңаа Ленинчи шаңналдың лауреады атты тывыскан.

(СЭТА).

ДООЗУКЧУЛАР ЧЫЫЛГАН

Суг-Аксы ортумак школазының 40 чылын демдеглээн байырлыг кежээ болган. Ол школаның доозукчулары болгаш аңаа өөренип чорааннар хөйү-биле аңаа киришкеннер.

Школаның амыдыралын көргүскен фото-чуруктар, хана солуннар болгаш өөреникчилерниң кылган янзы-бүрү кылыгларын делгээн. Дөртен чылдың иштинде дыка хөй өскерлиишкиннер болган.

Суг-Аксынга эге школаны 1940 чылда араттар тудуп тургускан. Аңаа чаңгыс башкы Моңгуш Онамчал 50 өөреникчини өөредип эгелээн. Бо чылын, дөртен чыл эрткенде, Суг-Аксы ортумак школазы дээди болгаш ортумак тускай эртемниг 42 башкыларлыг апарган.

Ол школага өөренип чорааннардан бодунуң күш-ажылы болгаш өөренип чедип алган эртем-билииниң аайы-биле чонга бараан боор чоруурлар кайы хөй. Оларга төөгү эртемнериниң кандидаты, чогаалчы Екатерина Танова, медицина эртемнериниң кандидады Дамбуу Ондар, улуг эртем ажылдакчызы, фольклорист Ондар Дарыма, бот-тывынгыр композитор, башкы Александр Ондар дээш оон-даа өскелер хамааржыр. Ол кежээге школаның доозукчулары партия ажылдакчызы Дудак Ооржак, эмчи Оюн-оол Ондар, башкы Галина Очур-оол олар боттарының өөренип чорааның болгаш моон соңгаар ажыл-херээниң дугайында кончуг солун чугаалааннар.

Кежээниң киржикчилеринге башкыларның болгаш өөреникчилерниң киржилгези-биле солун концерт болган.

О. БОРАШ.

Чөөн-Хемчик район.

СОЛУН БОЛГАН

Шамбалыг ортумак школазының башкылары педагогиктиг номчулганы эрттирген. Аңаа бистиң башкыларывыс 30 хире кижи киришкен. Ийи илеткелди дыңнап сайгарганнар.

Физика башкызы С. А. Чигжиттиң «Физиктиг дециделгелер» деп илеткели болган. Ол өөреникчилерниң физика эртемин шиңгээдип алырынга бергедээшкинни айытпышаан, чамдык чүүлдерге доктааган. Физика талазы-биле быжыг билигни канчап өөреникчилерге дамчыдарының дугайында бодунуң канчаар ажылдап турар аргаларын ол илеткелинге чугаалаан.

Ийиги илеткелди орус дыл болгаш литературага «М. Шолоховтуң чогаалдарынга сайгарылга» деп темага кылган. Дыңнаан илеткелдерниң талазы-биле башкылар боттарының саналдарынга ам-даа чедир ажылдаары-биле сүмелерни бергеннер.

Мындыг номчулганы бистиң школага бир дугаар эрттириш турар. Моон соңгаар ону уламчылаарын планнаан. Үстүнде илеткелдерни районга болур башкыларның кышкы педагогика номчулгазынга кирер.

С. МОНГУШ.

КӨРҮЛДЕГЕ ШЫЛГАРААННАР

Чоокта чаа Кызыл хоорайның үлетпүр, бүдүрүлге болгаш албан организация черлериниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези боол эрткен. Аңаа элээн каш бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери идепкейлиг киришкен. Оларның иштинде республика эмнелгезиниң ажылдакчылары массалыг, хөйү-биле киржип, солун концертти көрүкчүлерге бараалгаткан. Оларның идикхеви-даа чаңгыс аай, каас-чараш. Концерттиң программазында хөйнүң ырының күүселдези эки болганын жюри демдеглээн.

Харылзаа белдириниң ажылдакчыларының концертинден, ылангыя ийи-чаңгыстың номерлери эки болган.

ЧУРУКТАРДА: республика эмнелгезиниң ажылдакчыларының концертинден хөйнүң ыры; харылзаа белдириниң телефонизи Р. Күрседова ырлап тур.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотолары.

НОМНУ ХУМАГАЛААР

«Сүт-Хөл» совхозтуң төвү Суг-Аксы суур районда хөй чурттакчылыг улуг суурларның бирээзи. Ында улуг, бичии номчукчуларны чечен чогаал номнары-биле хандырар 20 муң экземпляр фондулуг кедээ библиотека ажылдап турар. Номчукчуларның саны чылдың-на улам өзүп орар. Номчукчулар колдуунда-ла совхозтуң ажылчыннары, специалистери, башкылар, эмчилер болуп турар.

Эрткен чылда библиотека планын 100 хуу күүсеткен. Ам — 1980 чылда планын декабрь 20-ге чедир күүседирин оралдажып турар. Культура бажыңының болгаш кедээ Совет ажылдакчылары-биле харылзааны тудуп, номчукчулар ортузунга янзы-бүрү ажылдарны кылып чоруп турар бис.

Сонуургалы янзы-бүрү, номга камныг, идепкейлиг номчукчулар бисте эвээш эвес. Ындыгларның чижээнге совхоздан М. Кызыл-оолду, А. Моңгушту, С. Дугаар-оолду, эмнелгеден З. Моңгушту, Т. Кужугетти, А. Каримованы, ажылчын кооперациядан С. Моңгушту, З. Сатты болгаш өскелерни-даа адап болур.

Библиотеканың ажылы — ном фондузунуң байлак, хөй янзы болурундан, номчукчуларның идепкей, сонуургалындан кол хамааржыр.

Номну камнаары кончуг чугула. Чүге дээрге чаңгыс ном каш-даа номчукчунуң холунга кирер болгай. Ындыг турбуже, чамдык харысаалга чок номчукчулар солун, ховар номну бижидип алгаш, үр тудар, азы өске кижиге дамчыдып бериптер боор. Ооң түңнелинде ук ном орбак-самдар апаар, азы шуут чидер таварылгалар бар. Ынчангаш ийи-чаңгыс ындыг номчукчуларның харысаалга чогунда солун номнар самдарарын турар, чок-ла болза шуут чиде бээр. Эртем-билиглиг улуг улуска ол дугайын чүү деп чугаалаар боор, олар ону эки билир-ле болгай. Ынчалзадаа, бичии уругларга ышкаш, номну камнаар херек деп сагындырар ужурга таваржыр боор-дур.

Ч. ООРЖАК, библиотекарь.

Чөөн-Хемчик район.

КИЖИЛЕР АРАЗЫНДА КИЖИ

Ф. Г. УГЛОВ.

Францияда ажыл үезинде болуп турар озал-ондактарның дөрттүң бири, оруктарга болгулаар айыылдың болгаш өлүмнерниң дөртен хуузу араганың хайы-биле болуп турар дээрзин автор бадыткап турар.

Арагалаашкынның болдуруп турары хөй санныг аарыглары арагачыларны эмнелгеже баарын албадап турар. Бир аарыг арагачыны чыттырып эмнээри арага-биле холбашкан аарыг кижини чыттырып эмнээринден 2,5 катап аар болуп турар. Париж девискээринде туруп турар эмнелгелерниң акшаландырып турар күрүне бюджединиң 42 хуузу арагачыларны эмнээринге чарыгдаттынып турар. «Кончуг ижер» кижилерниң санынга безин каттышпайн турар арагачылар-дыр ийин.

Ол бак чаңчылдың нептерел турар чылдагааннарының аразындан спирттиг араганы тып алырының белеңин автор адап турар. Ооң сөстери-биле алырга, Францияда ол хоорай биле чүгле демисешпейн турар эвес, а харын ооң нептерээшкининге бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Арага садыглаар магазиннериниң санының тоол-домакта чүве дег көвүдээни, олардан аңгыда хөй санныг ресторапнар, чөпшээрел чокка ажыттынгылаан буфеттер мырыңай-ла базым бүрүзүнде. Делегейде деңнежир чүве чок шак ол ниити национал системаның уржуунда стакан арага мында кезээде тыпты бээр. Оларны кайыын-даа херегләэн-не шагында садып ап болуруң, ээртир суксуннарын өртээ өске суксуннардан чиик дээрзин чугаалааш-даа канчаар. Аңаа кызыл арага содалыг сугдан, кока-коладан, чимис хандызындан, минералдыг сугдан ийи азы үш катап чиик өртектиг. Арага-биле деңнээрге, сутта элээн бедиг үндүрүг доктааткаш, француз чазак чери ол хораның кандыг-даа кижи ижип болур кылып каан.

Чита чоогундан бир аныяк херээжен меңээ чедип келди. «Кезер эмчиниң чүрээ» деп мээң номумну ол номчаан болгаш хүлээп ап, шинчип көөрүн менден дилеп бижээн. Мээң харыымны манавайн (шөлээлеп турган мен) Ленинградка чедип келгени ол. Мээң дузалакчыларымның бирээзи ону хүлээп алгаш, эпилепсия моорлашкыннары болу бергилээр дээр дугайында оон чугаазын барымдаалааш, ону нейрохирургия институдунуң сүмезин алыры-биле ынаар чорудупкан. Ол институтка ону шинчилеп көргеш, тодаргай эвес чылдагаанныг эпилепсия-дыр дээш, курлуушкуннарга-моорлашкыннарга удур эмнер бижип берген.

Меңээ шинчидип алыр боор мен деп идегел-биле ол аарыг кижи бистиң клиникавыска база катап чедип келген. Мен бажыңымга олурумда, секретарь телефон дамчыштыр бир аарыг кижи силерге шинчиттипес болзумза, чорбас мен деп манап олур деп дыңнатты.

Ол аарыг херээжен меңээ бодунуң төөгүзүн чугаалап берди.

Оон адазы Сибирь чурттуг тараачын, кайгамчык мөгешыырак бүдүжү-биле болгаш быжыг кадыкшылы-биле онзагай чораан. Колхозка эки кижилерниң бирээзи кылдыр санадып, бригадирлеп турган. Колхозчулар мал болгаш чер ажылындан аңгыда аңныптывыш ажылын база чорудуп турган. Груняның (меңээ келген херээженниң ады ол) адазы аныяандан тура-ла сорукту аңчы апарган.

Томаанныг, сарыылдыг, арага-дары ишпес, чонунга көскүлең аныяк кижи чээрби харлыында бодунуң колхозунуң бир уруу-биле өгленип алган.

1941 чылда беш уруглуг, үжен харлыг эр фронтуже чорупкан. Фронтуга ол бодун эки солдат кылдыр көргүскен, тулчуушкуннарга чаңгыс эвес удаа шылгарап, медальдар болгаш орденнер-биле чаңгыс эвес удаа шаңнаткылаан. Ийи катап балыглаткан, бир катап кемдээн-даа болза, эттинген санында-ла катап фронтуже ээп чоруп турган.

Дайын соонда колхозунга ээп келгеш, ижип эгелээн, чүү-даа дээр ужуру тывылбас, мурнунда чараш, шыырак, маадыр түрлүг эрниң, суурнуң эң эки ажылдаар кижизиниң ынчаар салдынып, дөвүнчүктээнинге ооң чаңгыс чер чурттуглары хомудап, элдепсинип турганнар.

Ооң уруг-дарыы баштай суурга, оон соонда область төвүнге өөренип турганнар. Ол бодунуң кадайы-биле суурга чурттап артпышаан, салдынып, дөвүнчүктээн ашаа дээш хөөкүй кадайы алзыстаар чыгы турган.

Ол назы дегүй берген херээжен, кым-даа ону уруг төрүптер деп бодавайн турда, алдыгы уруун божаан — Груня ол арагачыдан төрүттүнген уруг. Ооң өске беш акылары болгаш угбалары адаарганчыг кадыкшылы-биле ылгалып турар болза, Груня кошкак, зарычал уруг болган.

Адазы ижерин уламчылап турган. Удаа-дараа караанга чүве көстүр апарган (галлюцинация), бир катап ээлчеглиг ижиишкининиң соонда, бежен чедилээр чылында, кажаа иштинге багланыпкан турганын тып алганнар.

Груня ынчаарда 15 харлыг турган. Адазының өлү бергенинге аажок хомудаан, адазынга ынак турган, хөөржүдүп турда, аар мооражкын болган, дыка үр угааны кирбестеп турган.

Угаан кирип келгеш, Груня чуну-даа билбес болган, моорап турганының дугайын аңаа чугаалаваанаар, адазының өлүмүнүң уламындан болган согуушкундан ол чоорту эттинип келген. Оон соңгаар-ла бир чылда бир катап моораар болу берген.

17 харлыында Груня өгленип алган, ийи уруглуг тургаш, Ленинградка чедип келген. Черниин эмчилерниң идегели бүтпээн, ашакка барып алган соонда моораар чоруу чүгле соксаваан эвес, а чоорту улам көвүдээн, сөөлгү үеде ай санында моораар апарган. Аары-биле тырта бээр болгаш үр-ле угааны кирбестей бээр апарган.

Аарыг кижиниң чугаазын дыңнааш, бо аныяк херээженниң човуланы — оон адазының арагалаашкынының уржуу-дур деп түңнелди кылырынга белен олурдум.

Хынамчалыг кылдыртан шинчилелдерниң соонда, чылдың-на эрттирер ужурлуг эмнээшкинниң долу курузун Груняга бижип бердивис.

Ийи-үш чыл болгаш кээп шинчидерин оон диледивис.

Бистерниң хей-аът кирер чугааларывыс, чаагай түңнелге бистиң бүзүрелвис олче дамчыттына берди. Бодунуң келир үезинче муңгарал-биле көрбестей берди, амы-тынынга четтинер дугайында чүве чугаалавастай берди, бистиң айтыышкыннарывысты шевергин күүседирин аазады. Ооң биле ындыг янзылыг чарылдывыс.

Боттарының арагачы ада-иезинден аар човуланы алган кижилерниң муңгаранчыг салым-чолунуң дугайында чугааларны ам-даа уламчылап болур мен. Бодумнуң эмчи назынымның дургузунда хөй-ле ындыг кижилер-биле ужуражып келдим, арагалаашкынга мээң дириг кара хөннүм чок чоруум ооң уламындан тывылган чадавас. Арагалаашкынның хоразының дугайында солуннарга, төп-даа солуннарга, чүүлдерни хөй катап бижип келдим, радио дамчыштыр, телевизор экранындан кижилерге чугаалап келдим. Мен деп чүм боорул аан! Кижи төрелгетенниң эң-не угааныг кижилери кайы-даа үеде арагалаашкынга удур туржуп келдилер. Элээн хөй чурттарның улуг-улуг күрүне ажылдакчылары арагалаашкынның күрүнеге болгаш чонга чедирип турар хоразын эки билип, ооң биле шиитпирлиг демиселди чорудуп турганнар.

В. И. Ленин араганың дошкун дайзыны чорааны билдингир болгай. Арагалаашкынның болу бээрин ажыл эртерн ажылчын ангының болгаш бүгү чоннуң кадыын камгалаар талазы-биле хемчеглерниң эң кол-колунуң бирээзи деп, ол санап чораан. Арагалаашкын революцияга, депшилгеге база бистиң чуртувустуң ажылчын ангызының болгаш ажылчы чоннарының мурнунда туруп турар айыылдыг сорулгаларга таарышпас деп санааш, Владимир Ильич оон бүгү илерээшкиннери-биле кам-хайыра чок демисежип чораан.

Хөй-хөй эртемденнер арагалаашкынның нептерээшкинин ийи кол чылдагаан-биле тайылбырлап турарлар: капитализм үезинде ажылчы чоннарның амыдыралының аар-берге байдалдары-биле болгаш спирттиг суксуннарның элбээ-биле. Бистиң чуртувуста ийи фактор хөделип турар, күрүнеде ону узуткап болур күш-даа, эрге-даа бар. Хөй-хөй кижилерниң ам безин мынча дээри хомуданчыг: «Водка садарын хоругдаан ажыы чүү боор — тиккен араганы ишкеш туруп бээрлер-ле ыйнаан». Мен бодаарымга ол шын эвес.

(Уламчылыг).

(Эгези №№ 266, 267, 269, 272, 274, 275, 281, 284, 286, 288, 289 «Шында»).

ААС ЧОГААЛЫНЫҢ КЕЖЭЭЗИ

Ү. Шынаа сес чыл школазының өөреникчилеринге темалыг кежээлерни көрдүнген план ёзугаар эрттирери чаңчыл апарган. Ындыг кежээлерге өөреникчилерниң сонуургалы улам бедип турар. Кежээлерни кол темаларга кижизидилгелиг утказы угландыр тургускулаан. Оларны организастап тургузары ындыг-ла амыр эвес. Ону баш удур каш хонук бурунгаар белеткеп алыр.

Улустуң аас чогаалының кежээзин ай иштинде белеткедивис. Жанрлар аайы-биле түс-түс класстарга онаалгаларны берген.

Тоолдарның болгаш улустуң аас чогаалдарының өске-даа хевирлериниң маадырларын дүрзүлээн уругларның чуруктарының делгелгезин, тоолчуларның фото-чуруктарын, фотоальбомнарны далаш чокка быжырымчалыг белеткеп алган бис.

Кежээге улустуң аас чогаалын эки билир 82 харлыг Ажыкмаа Белековна Моду-Хөвүнү чалап алган бис. Стол артында аалчылар олурупкан. «Тыва улустуң аас чогаалы» деп темага ооң кижизидилгелиг утказынче угланган кыска илеткел болган.

Тыва тоолдар болгаш ону канчаар ыдып чорааның Ажыкмаа Белековнадан диледивис. Хоочунувус хоржаа ажыдып алгаш, «Чараш шокар аъттыг Чырандай ашак» болгаш «Өскүс-оол» деп тоолдарны ырлай аарак тоолдап берди. Хоочун тоолчуларның аялгазын ёзугаар тоолдарны ыдарга, чыылганнар улуг кичээнгей-биле магадап дыңнааннар. Ону магнитофонга бижип алган бис. Ооң соонда бичии класстарның өөреникчилери Мерген Адышаа «Алдын-Кушкаш», Мерген Чооду «Хаан болгаш чода карты», Шеңне Чиктол «Инек-Сокпа» деп кыска тоолдарны чараш тодаргай кылдыр ыттыннар. Даразында тывызыктарже кирдивис. Аңаа бир класстың өөреникчилери күш-ажылга ынакшыл, мөзүлүг кижиниң аажы-чаңынче угланган тывызыктарны белеткээн.

Элээн болганда дем Ажыкмаа Белековна олурган:

— Менден болур ирги бе? —деп айтырды.

«Бора-бора чаржынаш.
Бажы барып билчигеш,
Кыстап чоруур чанчыгаш
Кызыл сыптыг кестигеш»—

диди. Ооң сес домаан-даа, ужур-утказын-даа эки билбедивис. Тывызыкты кым-даа тыппаан.

— Бо-дур ийин бо — дээш, сырааш каастап каан тыва тааклы хавы хевирлиг чүве көргүстү.— Бо дээрге чаагай деп чүве-дир, шаанда аныяамда бажым каастап чораан эдим-дир—деп тайылбырлады. Ону кыс кижиге таарыштыр бичии кызыл чинчилер-биле кааставаш, торгу удазыны-биле салбактап каан болду. Оозун биске школа музейин организастап кылырынга белек кылдыр берди.

Улустуң аас чогаалындан ырларны, чаа ырларны база күүседип ырлашкылады. Алдарлыг артистер Н. Өлзей-оол, К. Мунзук оларның ырларын бижээн пластинкаларны дыңнадывыс.

Улустуң аас чогаалын үнелеп, ону чыып, ооң өөредиглиг утказын билип алырының ужур-утказын өөреникчилер билип алдылар.

М. КӨРГЕН-ООЛ,
башкы.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ СПОРТ СПОРТ СПОРТ

ЧАРЛЫЫШКЫННЫҢ ВАЛЫЗЫ

«Силер бодунарның шиитпирлиг, шынчы, ээлдек, спортка бердинген чоруунар-биле бүгү кижилерге үлегер болуп артар силер. Спортту хөгжүдер херекке моон соңгаар-даа ол эки таланар хевээр артар дээрзинге идегээр мен. Чедиишкиннерни күзедим. Хуан Антонио Самаранч».

Делегейниң Олимпий комитединиң президентизиниң Ирина Роднина биле Александр Зайцевке чоруткан телеграммазының бо сөстерин декабрь 14-те, Москваның Спорт ордузунга номчаан. Ынчан фигурлуг чүңгүлаашкынга хандыкшылдыг муң-муң көрүкчүлер индир долдур олургулапкан, миллион-миллион көрүкчүлер телевизорлар дамчыштыр көрүп орда, ол ийи сураглыг спортчуну улуг спорттан удаан.

«Московские новости» солуннуң шаңналы дээш болган делегей маргылдаазының төнчүзүнде ол үделге болган. 1967 чылда Алексей Уланов-биле кады Ирина фигурлуг чүңгүлаашкын маргылдаазынга киржип эгелээн. 1969 чылда бир дугаарында улуг тиилелге чедип алган, оон бээрле аныяк кыстың тиилелгелери улуг делегей маргылдааларынга, делегей болгаш Европа чемпионаттарынга, Олимпий оюннарынга улажы берген.

Роднина биле Уланов кышкы олимпиадага бир дугаарында чайынпанчак тиилелгени 1972 чылда Саппорога болган маргылдаа үезинде чедип алган. 1973 чылдан эгелеп Ирина чаа эш, амгы ашаа Александр Зайцев-биле кады чүңгүлап эгелээн.

Европаның, делегейниң болгаш Олимпий оюннарының 24 дээди шаңналын Ирина эдилеп чоруур. Ол — спортчу чедиишкиннер талазы-биле тура чемпион деп аттыг. Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи. Александр 15 алдын медальдыг. Европа, делегей болгаш Олимпий оюннарынга киришкеш, он беш алдын медальды чаалап алган. Ол дээрге шилиндек команданың составынга сес чыл дургузунда киришкеш чедип алган чедиишкиннери-дир. Ол Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле ийи удаа шаңнаткан.

Сураглыг спортчулар 1980 чылда сөөлгү катап чайынпанчак тиилелгени чедип алган. Лейк-Плэсидке чаалап алганы алдын медалы — база сөөлгү дээди шаңналы.

Олар ам маргылдааларга киришпестер. Ынчалза-даа оларның күш-ажылы база-ла спорт-биле холбашкан. Ирина — ВЛКСМ ТК-ның спорт-массалыг ажылдар талазы-биле килдизиниң харысаалгалыг организакчызы, Александр — ССРЭ-ниң Спорткомитединиң кол тренер-инспектору.

Сураглыг «Калинканың» таланчыг аялгазынга үдеткеш, олар Спорт ордузунуң доңжунга үнүп келгеннер. «Калинканы» «Чарлыышкынның валызы» солупкан. Ирина биле Александр боттарының тренерлери — Станислав Жук биле Татьяна Тарасова оларга бөдал чечектерни эккеп тудусканнар.

ССРЭ-ниң Спорткомитединиң даргазы С. П. Павлов спортчу хей-ниитиниң өмүнээзинден чемпионнарга изиг байыр чедирген.

Байыр чедирген сөстер, сунган чечектер, төнчү чок адыш часкаашкыннары...

«Бистерни чүректеринге шыгжап чораан кижилерге улуу-биле четтирдивис — деп, Ирина Роднина чугаалаан. — Биске бүзүреп, биске улуг дузаны көргүзүп чораан чуртувустуң чонунга өөрүп четтиргенивисти илеретпишаан, аас-кежиктиг болганывысты маңаа чугаалап көрейн. Чырык черге чурттап чораан үевисте силерниң биске хайырлааныңар чаагай сеткилинер бистиң чүректеривиске артар».

(СЭТА-ның корр.).

«АК ТЕРГЕНИҢ» ШАҢНАЛЫ

Республика найысылалының бичии шыдыраачыларының чыл бүрүде эртип турары чаңчыл болган «Ак тергениң» шаңналы дээш солун маргылдаазы чоокта чаа болуп эрткен. Аңаа хоорайның алды пионер дружиналарындан дөрт оол, бир уруг составтыг командалары киришкен.

Маргылдааның бешки салынга чедир кайы команда чемпион болуру илередири берге турган. Чүгле сөөлгү алдыгы салыгның түңнелдери шаңналдыг черлерниң эдилекчилерин илереткен. Кызылдың № 14 школазының өөреникчилери сөөлгү салыг мурнунда 15 санныг болуп, чоокку удурланыкчызы № 15 школаның командазын 1,5 санга мурнап турган.

Ынчангаш оларның бот-боттарының аразында ужуражылгазы хамык чүвени шиитпирлээн. Аңаа № 15 школаның бичии шыдыраачылары 4:1 санга уткаш, бирги черже үнгеннер. Ол школаның адын камгалап киришкен шыдыраачылар Б. Кульбистеев, Е. Дроздов, В. Варламов, П. Крышин болгаш Н. Сазанакова олар эрткен чылын база бирги черни ээлээннер.

Школачыларның кышкы дыштанылгазының үезинде болуп эртер республика маргылдаазынга № 15 школаның шилиндек шыдыраачылары Кызыл хоорайның школачыларының спортчу адын камгалап киржирлер.

Н. ШИШИГИН,
маргылдааның кол судьязы.

телевидение

ДЕКАБРЬ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — **«Аныяк спортчунуң улуг арназы».** 9.35 — **«Шыгжамыр».** Уран-чечен фильм. 11.05 — Медээлер. 11.10—12.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

12.00 — **«Орус дыл өөренип тур бис».** 6-гы телекичээл. 12.15—14.30 — Чапсар.

МОСКВАДАН

14.30 — Медээлер. 14.45 — **«Октябрьда неделя».** Документалдыг телефильм. 15.15 — **«Дагдыныкчы».** Тележурнал. 15.40 — **«Орус чугаа».** 16.10 — **«Горнистер, харылаанар».** 16.40 — **«Кубаның портреди».** Документалдыг телефильм. 17.45 — **«БАМ-ны тудуп тур бис».** БАМ-ның Бурят участогунуң монтёрлар бригадазының дугайында. 2-ги дамчыдылга. 18.15 — **Бөгүн делегейде.** 18.30 — **СЭКП-ның XXVI съездизинге уткуштур.** Молдав ССР-ниң телевидение программазы. **Молдавияның КП-зиниң бирги секретары И. И. Бодюлдуң** чугаазы. Уран чүүл мастерлериниң концерти. 20.30 — **«Үе».** Информастыг программа. 21.05—22.55 — Останкино концерт студиязынга чогаалчы Н. Грибачёвтуң ужуражылгазы. Төнгенде — **Бөгүн делегейде.**

ИЙИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00 — **«Маргылдаа».** Мультфильм. 18.05 — **«Салым-хуунуң чаяаганы».** Кыска метражтыг телефильм. 18.30— Телемедээлер. 18.45 — **«Лаборатория».** Телефильм. 19.05 — **«Челээш».** 19.35 —Телемедээлер. 19.45 — Чарлалдар. 19.50 — **«Хоругдаттырганнар».** Телешии. 1-ги сериязы. 21.10 — 21.30 — **«Хоорай дилеп тур».** Документалдыг фильм.

(Солуннуң дараазындагы номери декабрь 19-та үнер).

Редактор В. С. ШАРАВИИ

агаар

Республикага бөгүн көжүп турар булуттаар. Чамдык черлерге быскан хар чаар. Барыын чүк утлаанышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 18—23 градус соор.

Кызылга эртенги шакта бысканнаар. Соңгу-барыын чүк угланышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Дүне 29—30, хүндүс 19—21 градус соор.

КИНО

ДЕКАБРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Берге роль»** 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Өжээп негээшкини»** 9.10, 11.00, 12.50, 14.40, 20.30, **«Оттуг-ыяш садып алыр дээш»,** 16.30, 18.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Үр чурттаңар»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Мээң чассыг болгаш кээргенчиг аңчытажым»** 14.40, 16.40, 18.40, 20.40 шактарда.

КРАСНОЯРСКИНИҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ИНСТИТУДУНУҢ БОТ-ӨӨРЕДИЛГЕЛИГ ФАКУЛЬТЕДИНГЕ эртемден-агроном, эртемден-зоотехник, көдээ ажыл-агыйның инженер-механиги мергежилдерге өөредири-биле студентилер хүлээп алырын чарлап тур. Аңаа долу ортумак эртемниг болгаш улус ажыл-агыйының кандыг-даа салбырларында ажылдап турар кижилерни хүлээп алыр. Көдээ ажыл-агыйда хаара туттунганнар олче бирги ээлчегде кирер.

Билдиришкиннерни 1981 чылдың январь 15-ке чедир хүлээп алыр, а киреринин экзаменнери 1981 чылдың январь 15-тен эгелээр.

Институтка өөренирин күзээннер дараазында документилерни дужаар: билиинин дугайында документ (бодун), ажылдап турар черинден характеристика, 286 майык ёзугаар эмчи шинзилгазы, 3×4 см. хемчээлдиг дөрт фото-чурук, күш-ажыл дептерининин хоолгазы.

ДОКУМЕНТИЛЕРНИ ЧОРУДАР АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 30. Көдээ ажыл-агый министерствозу. Телефоннары: 2-41-44, 2-22-50.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харысаалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 3177.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—01883